

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI DAXİLİ İŞLƏR NAZİRLİYİ
P O L İ S A K A D E M İ Y A S I

“KRİMİNALİSTİKA” KAFEDRASİ

KRİMİNALİSTİKA FƏNNİ ÜZRƏ KURSANTLAR ÜÇÜN

M Ü H A Z İ R Ə

M Ö V Z U № 18. «Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin ibtidai araşdırılma metodikası»

Tərtib etdi: «Kriminalistika» kafedrasının başmüəllimi,
polis polkovnik-leytenantı **ƏLƏKBƏR ALLAHVERDİYEV**

Mühazirə kafedranın ümumi iclasında təhlil edilib.
Protokol № 5, «7 yanvar» 2010-cü il.
(2013-cü ilin dekabr ayında əlavə və dəyişikliklər edilmişdir)

B A K I - 2 0 1 3

MÖVZU : 18 «HƏYAT VƏ SAĞLAMLIQ ƏLEYHİNƏ OLAN CİNAYƏTLƏRİN ARAŞDIRILMASI METODİKASI»

P L A N :

GİRİŞ

1. Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin kriminalistik xarakteristikası.
2. Adam öldürmə cinayətləri ilə əlaqədar ilkin istintaq hərəkətlərinin taktiki xüsusiyyətləri.
3. Sonrakı istintaq hərəkətlərinin taktiki xüsusiyyətləri.
4. Sağlamlığa zərər vurma ilə əlaqədar cinayətlərin istintaqının xüsusiyyətləri:
  - a) sübut edilməli olan hallar; b) cinayət işinə başlama;
  - v) ilkin istintaq hərəkətləri; q) sonrakı istintaq hərəkətlərinin taktiki xüsusiyyətləri.

NƏTİCƏ

Ə D Ə B İ Y Y A T

1. Azərbaycan Respublikasının CM mad.120-131.
2. R.S.Belkin «Kriminalistika», Moskva, 1986, səh.367-377
3. F.Y.Səməndərov «Şəxsiyyət əleyhinə edilən cinayətlər», Bakı, 1997, səh.6-28, 118-136.
4. A.Q.Filippova «Kriminalistika» Uçebnik, Moskva, 1988, səh.345-348.
5. Azərbaycan Respublikasının «Polis haqqında» Qanunu, Bakı, 1999-cu il.
6. Azərbaycan Respublikasının «Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında» Qanunu, Bakı, 1999-cu il.
7. C.İ. Süleymanov «Kriminalistika», Bakı, 2000-ci il.
8. K.Q. Sarıcalinskaya «Kriminalistika» Bakı, 1999-cu il.
9. DİN-in 05 aprel 2008-ci il tarixli 174 №-li əmri «DİN-in kolleğiya qərarının elan edilməsi barədə» Kolleğiya qərarı KQ-2/1 «Keçmiş illərin bağlı qalmış qəsdən adamöldürmə cinayətlərinin açılması istiqamətində fəaliyyətin təşkil edilməsi haqqında»
10. 2012-2013-cü illərin yanvar-dekabr aylarında cinayətkarlığın vəziyyətinə dair məlumat cədvəli.
11. R.S.Belkin, Q.Q. Zuykov. «Kriminalistika» II cild, Moskva, 1970 səh.253-279.
12. Д.П.Рассейкин «Осмотр места происшествия и трупа при расследованийя убийств», Саратов, 1967 г.
13. Й.Й. Гутман «Расследованийя причиненийя телесных повреждений». Учебнойев пособийе. Москва, 1974 г.
14. В.К.Лисиченко «Методика расследованийя отдельных видов преступленийя», Кийев, 1988 г. сящ.91-125

G İ R İ Ş

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasından irəli gələrək qeyd etmək olar ki, insanın həyatı, sağlamlığı, hüquq və azadlıqlarının qorunması bu günün ən mühüm məsələsidir.

Mərkəzi hakimiyyətin (dövlətin) mənafeyinin mühafizə olunduğu bir dövrdə insan və vətəndaşların həyat və sağlamlığının, hüquq və azadlıqlarının qorunması arxada qalırdı. Ancaq respublikamız müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına uyğun olaraq hazırlanan Cinayət Məcəlləsində insanın hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi ön plana çəkilir.

Ümummilli liderimiz H.Əliyevin dəfələrlə söylədiyi «Biz müstəqil dövlətin azad vətəndaşlarıyıq» sözlərinə diqqət yetirsək, cəmiyyətimizdə baş verən köklü dəyişikliklərin şahidi olarıq.

Şəxsiyyətin hüquq və azadlıqları bir çox hüquq sahələri ilə qorunur. Lakin, cinayət hüququ şəxsiyyəti daha təhlükəli olan qəsdlərdən qoruyur.

Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan Cinayət Məcəlləsinin Xüsusi hissəsinin, 18-ci fəslində nəzərdə tutulan normalarla şəxsiyyətin həyatı, sağlamlığı, azadlığı və ləyaqəti müdafiə altına alınır.

Şəxsiyyət bir tərəfdən kriminal qəsdən ziyan çəkən hər bir fərdin sosial tərəfini, onun bağlı olduğu sosial mövqe və əlaqələrin məcmuyu kimi, digər tərəfdən bu reallığı əks etdirən, qanuna daxil edilən anlayış kateqoriya kimi mövcud olur.

Şəxsiyyət əleyhinə yönələn cinayətləri bilavasitə obyektlərinə görə, xüsusilə həyat və sağlamlığı əleyhinə olan cinayətləri belə yarımqruplara ayırmaq məqsədəuyğundur:

a) həyata qəsd edən cinayətlər /mad.120-124/;

b) insanların sağlamlığına qəsd edən cinayətlər /mad.126-131/.

Yuxarıda sadaladığımız insan əleyhinə yönələn cinayətlərin hər birinin açılması və cinayət törətmiş şəxsin məsuliyyətə cəlb edilməsi vəzifəsini həyata keçirmək üçün onlardan hər birinin ayrı-ayrılıqda bu növ cinayətlərin istintaqı metodikasının araşdırılması məqsədəuyğundur.

2013-cü ildə Respublikada qeydə alınmış qəsdən adamöldürmə cinayətlərinin sayı 211, onlardan 207 açılmış, 11 bağlı qalmış, açılma isə 95%,ölümə cəhd cinayətlərindən qeydə alınıb 70, açılıb 81, bağlı qalıb 6, açılma isə 93%, qəsdən sağlamlığa ağır zərər vurma cinayətlərindən qeydə alınıb 380, açılıb 338, bağlı qalıb 38, açılma isə 89,9%, sağlamlığa az ağır zərər vurma cinayətlərindən qeydə alınıb 507, açılıb 504, bağlı qalıb 36, açılma isə 93,3% olmuşdur.

SUAL 1. Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərin kriminalistik xarakteristikası.

İnsan həyatı öz təbiətinə görə ən mühüm, əvəzedilməz dəyərdir. İnsanın həyatına qarşı yönələn cinayətlər törədildikdə, vurulan zərərin aradan qaldırılması mümkün olmayan nəticə baş verir və həyat itirilir.

Həyat əleyhinə edilən cinayətlər aşağıdakı növlərə bölünür:

- qəsdən adam öldürmə /m.120/;
- ananın yeni doğduğu uşağını qəsdən öldürməsi /m.121/;
- güclü ruhi həyəcan vəziyyətində qəsdən adam öldürmə /m.122/;
- zəruri müdafiə həddini aşmaqla adam öldürmə /m.123/;
- ehtiyatsızlıqdan adam öldürmə /m.124/;

Özünü öldürmə həddinə çatdırma /m.125/.

Adam öldürmə cinayəti zərərçəkənin həyatdan məhrum edilməsi ilə xarakterizə olunur.

Bu cinayətə görə məsuliyyət müəyyən edən maddənin dispozisiyasında obyektiv cəhət həyata ziyan yetirən hərəkəti və ya hərəkətsizliyi, habelə bunlardan biri ilə bağlı ictimai təhlükəli nəticəni nəzərdə tutur.

Ümumiyyətlə, adam öldürmə cinayəti fəal hərəkətlərlə törədilir / odlu silah, soyuq silahla vurub öldürmə, suda boğma, qida məhsulları vasitəsilə zərər vermə, uca yerdən itələmə və s./

Adam öldürmə müəyyən hallarda hərəkətsizliklə də törədilə bilər. Məsələn, ananın yeni doğduğu uşağını öldürmək məqsədilə süd verməməsi və s.

Başqa şəxsin onun öldürməsinə dair xahişinə əməl edib öldürmə belə məsuliyyəti aradan qaldırmır /məsələn, evtanaziya əzab çəkən, savğalmasına ümid qalmayan xəstənin xahişi ilə öldürmə, m.135/.

Bu cinayətlərin edilmə üsulu ağırlaşdırıcı hallarda qəsdən adam öldürməyə görə məsuliyyəti müəyyən edən 120-122,217-ci maddələrin tərkib əlaməti kimi daxil edilmişdir.

Adam öldürmənin törədildiyi vaxt və şərait bəzən onun sosial təhlükəsizliyini azaldır. Qanunvericilik belə şəraitlə bağlı ananın yeni doğduğu

uşağı doğum vaxtı, yaxud doğumdan bilavasitə sonra öldürməsinə zəruri müdafiə həddini aşmaqla Adam öldürməni, cinayətkarı yaxalamaq üçün zəruri olan tutulma tədbirlərinin həddini aşmaqla adamöldürməni aid edir.

Adam öldürmə cinayətlərinin motivi- tamah, intiqam, qısqançılıq və s. ola bilər. Elə buna görə də cinayətlər üzrə istintaq prosesində motiv-məsuliyyət müəyyən edən normanın düzgün seçilməsi üçün aydınlaşdırılır.

Sağlamlıq əleyhinə törədilən cinayətlərə aiddir:

- qəsdən sağlamlığa zərər vurma / ağır, az ağır, yüngül, m.126-128/;
- ehtiyatsızlıqdan sağlamlığa zərər vurma /mad.131/;
- döymə və işgəncə vermə /mad.132,133/;
- zöhrəvi xəstəlikləri yayma /mad.139/;

Sağlamlığa zərər vurma – qəsdən və ya ehtiyatsızlıq üzündən bədənin anatomik bütövlüyünü pozmaqla və ya orqanizmin və ya bədən orqanlarının normal funksiyasını pozmaqla başqasının sağlamlığına zərər yetirən ictimai təhlükəli əməldir.

Sağlamlığa zərər müxtəlif predmet və vasitələrlə /məsələn, ağac, diş, daş, şüşə parçası, dəmir parçası və s./ məişətdə təlabatı olan deşici-kəsici alətlərlə / bıçaq, balta, bel, yaba və s. / silahla / soyuq silah, odlu silah/, yüksək təhlükə mənbəyinə aid vasitələrlə /müxtəlif maşınlar, nəqliyyat vasitələri, elektrik cərəyanı, zəhərli qazlar və s./, təbiət qüvvələri ilə /su, od/ və s. yetirilir.

Sağlamlığa zərər çox vaxt əl, qol, qılça, baş zərbələri ilə və s. hərəkətlərlə də yetirilir. Sağlamlığa zərər təkcə fiziki hərəkətlərlə deyil, həm də psixi təsirlə də yetirilə bilər. Belə hallarda təqsirkarın zərərçəkəni qorxutmaqla və s. yolla psixi təsir göstərməklə bağlı olan hərəkətləri onda ruhi pozğunluğun və başqa xəstəliyin yaranmasına səbəb olur. Bununla bərabər, zərərçəkənə mənəvi zərər və fiziki ağrı yetirmək, İztirab vermək də bədənə zərər vurma kimi qiymətləndirilir. Bu növdən olan cinayətlər subyektiv cəhətdən qəsdən və ehtiyatsızlıqla törədilən cinayətlərdir.

Sağlamlığa zərər yetirmə cinayətinin subyektı qanunla müəyyən edilən yaşa çatmış fiziki, anlaqlı şəxslər ola bilər. Sağlamlığa zərər vurulması əməllərinin ağırlıq dərəcəsinə görə də üç növü fərqləndirilir:

- a) sağlamlığa ağır zərər vurma;
- b) sağlamlığa az ağır zərər vurma;
- v) sağlamlığa yüngül zərər vurma.

Həyat və sağlamlıq əleyhinə olan cinayətlərdən adam öldürmə cinayətləri daha çox baş verir. Bu növdən olan cinayətlər əsasən tamah məqsədilə və qrupların üzvləri arasındakı «araşdırma» zəmnində törədilir. Hərdən adam öldürmə xuliqanlıq niyyəti ilə, zorlamaqla əlaqədar və hamilə vəziyyətdə olan qadını öldürməklə də törədilir. Bu cinayətlərin əsas təhlükəli üsullarından biri «sifarişlə» adam öldürmədir. Qəsdən adam öldürmə dəqiqliklə, hazırlığı və peşəkarlığı ilə fərqlənir. Belə cinayətlərin açılması həmişə böyük əmək tələb edir, ona görə ki, xüsusi üsullarla törədilir.

Qəsdən adam öldürmə cinayətlərinin gizlədilməsi zamanı cinayətkarlar çalışırlar ki, meyiti yoxa çıxarsınlar. Onu hissələrə bölərək, güman edilməyən yerlərə atırlar. Çox vaxt isə belə ölüm intihar, təsadüfi hadisə və adi ölüm kimi səhnələşdirilir.

Adam öldürmə cinayətləri əsasən gecə **vaxtı** törədilir. Bu cinayətlərin baş verməsi zamanı çoxlu maddi izlər saxlanılır: meyit, onun orqanlarının və ya məhv edilmiş izləri, cinayətin aləti, bundan başqa təcrübədən irəli gələrək, adamöldürmədə cinayətkar çalışır ki, öz hərəkətlərini gizlətsin, ancaq belə halda cinayətin ideal izləri qalır.

Ümumiyyətlə, bu növ cinayətlərin törədilməsi və hazırlanması meyitin gizlədilməsi və s. haqqında şahidlər məlumat verə bilərlər.

Bir qayda olaraq, bu növ cinayətləri törədən **şəxslər** məişətdə xüsusi azgınlığı, həyasızlığı, qəddarlığı, əxlaqsızlığı və spirtli içkilərə meyilliliyə görə seçilirlər.

Adam öldürmə cinayətləri əsasən, odlu silah, soyuq silah, digər əşyalar /predmetlər/ tətbiq etməklə, zəhərləmə, asma, suda boğma, yandırma kimi **üsullarla** törədilir.

Respublikamızda adam öldürmə cinayətləri ümumi cinayətlərin az bir hissəsini təşkil edir, lakin bu cinayətlərin böyük ictimai təhlükəliliyi müstəntiqdən belə ağır cinayətlərin bağlı qalmaması üçün yaxşı bilik və ölüm işləri üzrə istintaq metodikasını düzgün tətbiq etməyi tələb edir.

İstintaq zamanı müstəntiq insanın həyatdan məhrum edilməsi faktı ilə yanaşı, ölən **şəxsiyyətini**, ölümün **səbəbini**, **yerini**, **vaxtını və üsulunu** müəyyən edir. Adam öldürmənin bilavasitə kim tərəfindən törədildiyini /və ya iştirakçıları/, insanı həyatdan məhrum etmədə təqsirləndirilən şəxsin təqsirini, həmçinin təqsirin formasını müəyyən etmək xüsusilə vacibdir.

Digər kateqoriyalı işlərdə olduğu kimi, ölüm işlərinin də istintaqı zamanı cinayətkar tərəfindən vurulmuş ziyanın xarakteri və miqdarını sübut etmək mümkündür. Maddi ziyan o vaxt aydınlaşdırılır ki, ailə başçısının öldürülməsi zamanı ölümə sui-qəsd baş verdikdə zərərçəkən şəxs sağ qalsa da, şikəst olsun və s.

Müstəntiq həmçinin törədilmiş ölüm hadisəsinə kömək etmiş səbəb və şəraiti müəyyən etməli və onların aradan qaldırılması üçün tədbirlər görməlidir.

Əgər şəxs özü təqsirini boynuna almaqla könüllü gələrsə, onda onun gəlməsinin əsl motivini müəyyən etmək lazımdır.

Bütün bu qeyd olunanlardan irəli gələrək, CPM-in 139-cu maddəsinin tələblərini əsas tutaraq, aşağıdakı **sübut edilməli olan halları** göstərmək olar:

- adam öldürmə cinayəti baş veribmi;
- cinayəti bilavasitə kim törədib, iştirakçılar kim olub, cinayətin törədilməsi motivləri nə olub;
- adam öldürmə cinayətinin törədilməsi vaxtı, yeri və üsulu;
- meyitin şəxsiyyəti;
- təqsirləndirilən şəxsin şəxsiyyətini xarakterizə edən məlumatlar, onların cavabdehliyini yüngülləşdirən və ağırlaşdıran hallar;

- əgər qəsdən adam öldürmə cinayəti baş veribsə, cinayət haqqında xəbər verilməməsi və ya cinayəti əvvəlcədən vəd etmədən gizlətmə faktı vardırımı;
- adamöldürmə cinayətinin törədilməsinə sövq edən hallar.

Yuxarıda sadalanan adamöldürmə ilə əlaqədar sübut edilməli olan halların dairəsi cinayətin törədilməsi və xarakterindən asılı olaraq daha da geniş ola bilər.

Cinayət işinin başlanmasının xüsusiyyətləri .

Adam öldürmə cinayətləri ilə əlaqədar cinayət işlərinin istintaqını prokurorluq orqanlarının müstəntiqləri aparır. Bu da ondan irəli gəlir ki, şəxsiyyətin həyatdan məhrum edilməsi qanunvericilikdə ön cərgədə öz əksini tapmaqla, ağır cinayətlər sırasında durur. Cəmiyyətimiz üçün ictimai təhlükəliliyi baxımından adamöldürmə digər cinayətlərdən xüsusilə fərqlənir. Çünki cəmiyyətin ən ali nümayəndəsi olan insan, zor tətbiq edilməklə, xarici faktorların təsirindən baş verən ölümə məruz qalır.

Ölüm barədə işlər adətən, vətəndaşların ərizələrinə, müəssisə və təşkilatların və onların vəzifəli şəxslərinin ictimai təşkilatlarının, meyitin /və ya onun ayrı-ayrı hissələrinin/ tapılması və ya adamın İtkin düşməsi haqqında məlumatlarına, müstəntiqin, prokurorun, təhqiqatçının bilavasitə ölümün əlamətlərinin aşkar etməsinə, həmçinin adam öldürən şəxsin /və ya onun iştirakçılarının/ könüllü gəlməsinə əsasən başlanır.

Ölümlə bağlı cinayət işinin başlanması məsələsi ölümün bu və ya digər növünün əlamətlərini göstərən zəruri məlumatların olmasından asılı olaraq həll edilir. Əgər müstəntiqin fikrinə görə cinayət işi başlamaq üçün əldə olan məlumatlar azlıq təşkil edirsə, o, Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 208-ci maddəsinə əsasən müxtəlif yoxlama hərəkətləri edə bilər.

Meyitin tapılması hallarında ölənin şəxsiyyəti və hadisəni görənlərin, ölənin qohumlarının və ya qonşularının ifadəsi nəticəsində ölümün halları müəyyənləşdirilir. Meyitin və onun tapıldığı yere **baxışın** əsas məqsədi zorakı ölümün əlamətlərinin olub-olmamasını müəyyən etməkdir. Meyitə baxış istisna qaydasında cinayət işinin başlamasından əvvəl də keçirilə bilər. Meyitin tapılması zamanı yoxlama hərəkətlərinə aiddir: mərhumun xəstəlik tarixinin

(yoxlama hərəkətlərinə), həmçinin həkimlərdən və digər vəzifəli şəxslərdən izahatların alınması.

Cinayət işi başlamazdan əvvəl, ərizəçilərdən /itənin qohumlarından, qonşularından, iş yoldaşlarından/ izahatlar alınmalıdır. Bu halda İtkin düşənin itdiyi gün geydiyi paltarların əlamətləri, özü ilə götürdüyü predmetlər müəyyən edilir. Əgər İtkin düşən şəxsin fotosəkil varsa, ərizə verən şəxsə onu verməyi təklif etmək lazımdır.

Sonra isə itmənin şəraitini, vaxtını, yerini, onu axırıncı dəfə harada görmüşlər, onun planlarını, məqsədini, qohumlarla, qonşularla münasibətini və s. müəyyən etmək **vacib amillərdən** hesab olunur. Sorğu zamanı itənin gedəcəyi güman edilən yerlər, o cümlədən onun digər yerlərdə yaşayan qohumlarının, tanışlarının ünvanları müəyyən edilir.

İlkin yoxlama müddətində itən şəxsin gedəcəyi yerlərin müəyyən olunması üçün polis və prokurorluq orqanlarına istiqamətləndiricilər göndərilir. Meyitxanalardan, xəstəxanalardan və digər müəssisələrdən arayışlar alınır.

Yerli polis orqanlarının köməyi ilə onun hər hansı bir hüquqazidd hərəkətinə görə həbsdə olub-olmaması, həmçinin şəxsiyyəti müəyyən edilməmiş meyitlərin içərisində olub-olmaması aydınlaşdırılır. İtkin düşən şəxsin yeri müəyyən edilmədikdə, onun öldürülməsi və ya digər cinayətlə bağlı əsas verən əlamətlər olduqda cinayət işi başlanır. Ona görə lazımı əsas verən faktiki məlumatlar çox müxtəlifdir. Məsələn, itənin mənzilində qan izlərinin tapılması, ərizə verən şəxsin dediyinə və işin hallarına görə itənin özü ilə götürəcəyi əşyaların ölümündə maraqlı olması, İtkin düşən şəxslə onunla ədaqədə olan şəxslər arasında düşmənçilik münasibətlərinin olması, onun ünvanına hədələr, həmin şəxsdə böyük miqdarda pul məbləğinin və ya qiymətli əşyaların olmasını və s. aid etmək olar.

Hadisə yerinə baxış və digər ilkin istintaq hərəkətləri zamanı tipik ümumi **fərziyyələr** irəli sürülür.

- a) həmin şəxs öldürülüb mü?
- b) həmin şəxs intihar edibmi?

v) bədbəxt hadisə baş veribmi?

q) şəxs öz əcəli ilə ölübmü?

Əgər adam itkin düşərsə, onda aşağıdakı fərziyyələri tipik hesab etmək olar:

a) itkin düşən şəxs meyitin gizlədilməsi və ya məhv edilməsi ilə əlaqədar öldürülüb;

b) itən ölümünə səbəb başqa cinayətin baş verməsi olmuşdur /qeyri-qanuni abort, yol hərəkəti qaydalarının cinayətkarcasına pozulması, təhlükədə qoyma/;

v) itkin düşən şəxs ölmüşdür, lakin ölüm cinayət nəticəsinə deyil, bədbəxt hadisə, xəstəlik, qocalıq və digər səbəblərdən baş vermişdir;

q) itkin düşən şəxs sağdır, lakin hər hansı səbəbdənsə, özü barədə heç bir məlumat vermir.

İSTINTAQIN PLANLAŞDIRILMASI

Ölüm işləri üzrə müstəntiqin işinin planlaşdırılması cinayət işinin başlanmasına əsas verən faktiki məlumatların analizindən və ilkin istintaq hərəkətləri gedişi prosesində toplanmış məlumatlardan başlanır. Meyit və ya onun hissələrinin tapılması, şəxsin itkin düşməsi barədə məlumatların məzmunu hadisə yerində və meyitə baxışın nəticələri ilə meyiti aşkar edənlərin və ya itkin düşən şəxsin yerini bildirənlərin dindirilməsi ilə, meyitin məhkəmə-tibb ekspertizası ilə birlikdə analiz edilir, digər ilkin istintaq hərəkətlərinin və əməliyyat-axtarış tədbirlərinin nəticələri ilə müqayisə edilir. Bu əsasla ölüm barədə konkret iş üzrə istintaqın vəzifələri müəyyən edilir.

İşin hallarından asılı olaraq /hadisələrin xarakteri barədə olan məlumatların həcmi, ölümün törədilmə üsulu, zərərçəkənin şəxsiyyəti, ölümün mümkün motivləri, şübhəli şəxsin olub-olmaması və s. istintaqın qarşısında duran vəzifələrdir. Onlar həmçinin ayrı-ayrı istintaq mərhələlərində də dəyişir. Belə ki, meyit tapılarkən və qətli törədən barədə məlumatlar yoxdursa, ilkin istintaq hərəkətlərinin və əməliyyat-axtarış tədbirlərinin başlıca vəzifələri hadisələrin xarakterini aydınlaşdırmaq, gecikdirildikdə itirilə bilən sübutların aşkar edilməsi, qətli törədənin müəyyən edilməsi və tutulması, qətlin mötivlərinin və onun

törədilmə üsulunun müəyyən edilməsidir. Şübhə edilən şəxslər müəyyən edildikdə isə əsas vəzifə onların ölümdə iştirakının yoxlanılması, şübhə edilən şəxsin ifadələrini nəzərə almaqla, yeni sübutların alınması, qətlin bütün iştirakçılarının müəyyən edilməsidir.

Toplanmış faktiki məlumatların analizi və sintezi, onlar arasındakı əlaqələrin tədqiqi yuxarıda verilmiş tipik ümumi fərziyyələri (qətl, intihar, bədbəxt hadisə, öz əcəli ilə ölmə/ onların yoxlanılması yollarını detallaşdırmağa və konkretləşdirməyə imkan verir. Belə ki, asılmış meyit tapılarkən, təxirəsalınmaz hərəkətlərin nəticələrinə əsasən, aşağıdakı fərziyyələr irəli sürülə bilər:

- asılma yolu ilə intihar edilmişdir;
- intihar etməyə vadar etmə olmuşdur;
- qətl baş vermişdir, sonradan intihar kimi səhnələşdirmək üçün meyit asılmışdır.

Xüsusi fərziyyələr arasında ölümün törədilməsinin yeri, vaxtı və üsulu (xüsusilə, o hallarda ki, ilkin istintaq hərəkəti zamanı meyit tapılmışdır) xəsarətlərin yaranma mexanizmi; qətlin və ya intiharın motivləri; meyitin bölündüyü yer və ya gizlədildiyi yer; qətlin törədilməsi və ya meyitin bölünməsi üçün istifadə edilən alət, bölünmüş meyitin hissələrinin yerləşdiyi yer və ölünün əşyaları; İtkin düşən şəxsin öləcəyi mümkün olan yerlər barədə fəaliyyətlər ola bilər. Ölüm işləri üzrə istintaqın işçi proqramında əsas yeri qətlin motivləri, üsulu və qətli törədənin şəxsiyyəti barədə fərziyyələrin qurulması və yoxlanılması tutur. Göstərilən bu üç fərziyyə və onların yoxlanılması adətən bir-biri ilə bağlıdır.

Ölüm işlərinin istintaqı zamanı yazılı plan tərtib etmək lazımdır. O, özündə irəli sürülmüş bütün ümumi fərziyyələrin yoxlanılmasını nəzərdə tutmalıdır. Xüsusi fərziyyələr isə həm paralel, həm də ardıcıl yoxlanıla bilər.

Sturukturuna görə istintaq planı bir qayda olaraq irəli sürülmüş ümumi fərziyyələrə əsasən tərtib edilir. İstintaq hərəkətləri və əməliyyat-axtarış tədbirləri planda irəli sürülmüş ümumi fərziyyələrə görə, məsələn, ölüm faktı müəyyən edilib, onu törədən şəxs isə məlum deyil, qruplaşdırılır.

SUAL 2. Adam öldürmə cinayətləri ilə əlaqədar ilkin istintaq hərəkətlərinin taktiki xüsusiyyətləri.

Meyitin və ya onun hissələrinin tapıldığı vaxt aşağıdakı ilkin istintaq hərəkətlərinin keçirilməsi məqsədyönlüdür:

- hadisə yerinə baxış (özündə meyitə ilkin xarici baxışı əks etdirir); meyitin və ya onun hissələrinin tanınma üçün təqdim edilməsi; şahidlərin dindirilməsi; ilk növbədə, hadisəni görənləri və meyiti aşkar edən şəxsləri; məhkəmə-tibbi ekspertizasının təyin edilməsi; cinayətdə şübhə edilən şəxsin tutulması, onun dindirilməsi; yaşayış və iş yerində axtarış aparılması. Əgər ölmüş şəxs məlumdursa, çox vaxt onun evində axtarış aparılması məqsədəuyğundur. İşin konkret halları ilkin hərəkətlər qismində digər istintaq hərəkətlərinin də həyata keçirilməsinə zərurət yarada bilər.

HADISƏ YERİNƏ BAXIŞ (CPM 236-cı maddə)

Ölüm işlərində meyitin və ya onun hissələrinin tapılması zamanı hadisə yeri aşağıdakılar ola bilər:

- meyitin və ya onunun hissələrinin tapıldığı yer;
- sonradan ölümə nəticələnən bədən xəsarətlərinin yetirildiyi yer;
- meyitin hissələrə bölündüyü yer.

Bu yerlər adətən, üst-üstə düşür, lakin bu məkan amilləri müxtəlif də ola bilər. Ölüm işlərində hadisə yerinin, meyitin və ya onun ayrı-ayrı hissələrinin, həmçinin ayrıca aşkar edilmiş cinayətin alət və vasitələrinə, ölənin paltarlarına və digər əşyalarına baxış zamanı hadisə yerinə baxışın ümumi qayda və üsullarından istifadə edilir.

Müstəntiq hadisə yerinə gələrkən, ən əvvəl mütəxəssisin məhkəmə-tibb ekspertinin köməyi ilə zərərçəkmiş şəxsə həyat əlamətlərinin olub-olmamasını yoxlayır. Əgər onda həyat əlamətləri aşkar edilərsə, bu zaman təcili olaraq, ona tibbi yardımın göstərilməsi və tibb müəssisəsinə göndərilməsi üzrə tədbirlər görülür. Zəruri kömək göstərildikdən sonra və ya zərərçəkmiş şəxsin öldüyünə əmin olunduqda, hadisə yerinə baxış keçirmək olar. Əgər zərərçəkən hələ sağdırsa, lakin onun öləcəyi təhlükəsi varsa, bu zaman çox ehtiyatla, heç olmasa

ondan baş verən hadisənin qısa da olsa, təfsilatını öyrənməyə çalışmaq lazımdır. Hadisə yerinin baxışına başlamazdan əvvəl, hadisəni görənlərlə və meyiti aşkar edən şəxslərlə (əgər onlar orada iştirak edirlərsə) qısa söhbət aparılır.

Ölümcül yaralanmış şəxsin, meyitin və ya onun hissələrinin tapıldığı yerlərə, adətən meyiddən və ya yaralı şəxsin tapıldığı yerdən başlayır. Bu yerə hadisə yerinin mərkəzi kimi baxılır. Bu zaman baxış mərkəzdən ətrafa doğru (periferiyasına) aparılır (ekssentrik üsul). Meyitin tapıldığı konkret şəraitdən asılı olaraq daha məqsədəuyğun baxışın digər ardıcılığı da ola bilər. Məsələn, əgər meyit mənzilin hər hansı bir otağındadırsa, giriş qapısında və ya pəncərədə sındırma izləri aşkar edilibsə, bu zaman baxışın konsentrik üsulu tətbiq edilir (ətrafdan mərkəzə doğru).

Baxış zamanı xüsusilə meyiddə və paltarda olan zədələrin müəyyən edilib təsvir edilməsinə, həmçinin cinayətkarın və ya onun hərəkətlərinin qalan digər izlərin müəyyən edilməsinə diqqət yetirmək lazımdır. Bu zaman zədələrin sayına, lokalizasiyasına, qarşılıqlı yerləşməsinə, onların formalarına və ölçülərinə, həmçinin zədələrin qıraqlarının və küncələrinin xarakterinə diqqət yetirmək lazımdır.

Artıq qurumağa başlayan meyitin sıxılmış əllərini açmaq və diqqətlə yoxlamaq lazımdır. Bəzən əldə qalan predmetlər (kiçik əşyalar, daşlar, tüklər, paltar cırığı və s.) mütləq götürülür və öyrənilir. Meyitin təbii dəliklərinə də baxılır. Meyitə məxsus halların /meyitin qacıması, meyit ləkələri: mumiyalasma halları/ müəyyən edilməsi, qeyd edilməsi və düzgün qiymətləndirilməsi, ölümün baş vermə vaxtı, meyitin pozasında (vəziyyətində) edilmiş dəyişikliklər barədə, həmçinin onun müəyyən şəraitə düşmə vaxtı barədə müsbət nəticələrə gəlməyə imkan verir. Bir çox hallarda meyitin ayaqqabısında qalan palçığı, həmçinin dırnaqlarını tutmaqla və ya qaşımaqla orada qalan çirki götürmək lazımdır.

Meyitin və hadisə yerinin baxışını keçirməklə, neqativ halları da nəzərə almaq lazımdır. Belə ki, əgər meyitin üzərində geniş açıq zədələr varsa, lakin meyitin yerləşdiyi yerdə qan izləri azdırsa və ya tamamilə yoxdursa, onda belə

fərz etmək olar ki, ölüm hadisəsi başqa yerdə törədilib və sonradan onun tapıldığı yerə qətilib.

Meyit və onun tapıldığı yerə baxış keçirən müstəntiq artıq müəyyən fərziyyələr (ümumi və xüsusi) irəli sürə bilər. Lakin sonrakı baxış prosesində ölümün səbəbi, motivi, tapılmış izlərin, predmetlərin kimə məxsusluğu və s. barədə bir ümumi fərziyyədən və ya hansı bir fikirdən çıxış etmək yolverilməzdir. Hər bir yeni tapılmış iz, meyit və onu əhatə edən əraziyə baxış keçirərkən, müəyyən edilmiş bütün hallar mümkün fərziyyələrə uyğun olaraq, bunların işə aidiyyəti olub-olmaması kimi qiymətləndirilməlidir.

Əgər öldürülmüş şəxsin şəxsiyyəti müəyyən edilməzsə və ya o, özü hər hansı bir cinayəti törətməkdə şübhəlidirsə, onda baxışın gedişində meyit daktiloskopiyaya edilir (əl-barmaq izlərinin surəti çıxarılır).

Ölüm işlərində hadisə yerinə baxışın konkret vəzifələri və onun taktikası və xüsusilə də meyitə baxış ölümün törədilməsi üsulundan asılıdır. Əgər meyitdə küt, kəsici, deşici və ya doğrayıcı predmetlərlə törədilmiş zədələr aşkar edilibsə, onda hadisə yerinə baxış zamanı həmin bu alətlərin tapılmasına xüsusi diqqət yetirmək lazımdır. Əgər hadisə yerində zədənin xarakterinə uyğun gələn alət tapılırsa, onda qan izlərinin, beyin hissəciklərinin, paltar cırıqlarının, əl-barmaq izlərinin aşkar edəlməsi üçün diqqətlə yoxlanılmalıdır. Ölüm aləti bəzi hallarda meyitdən uzaqda da yerləşə bilər.

Ona görə də, bu inadlı axtarışlar və hadisə yerinin sərhədlərinin dəqiq müəyyənləşdirilməsini tələb edir. Meyitin üzərində aşkar edilmiş zədələr, qan izləri və hadisə yerindən tapılmış predmetlər geniş təsvir edilir. Kəsici, doğrayıcı, deşici alətlərdən istifadə etməklə törədilən intihar zamanı intihar edən şəxsin edə biləcəyi orqanlara yetirilir. İntihar edən şəxsin ölüm alətini tutduğu əli adətən qana bulanır. Bəzi hallarda meyitə baxış keçirilərkən, müdafiə olunma izləri də aşkar edilə bilər (məsələn, ölənin ovunda kəsik və s. Odlu silah tətbiq etməklə, qətlə yetirilən meyitin olduğu yerin baxışı keçirilərkən, istifadə olunmuş giliz və güllənin axtarılıb tapılması lazımdır (qırma, karteç).

Atəşin açıldığı məsafəni müəyyən etmək üçün yaxından atəş açılmanın əlamətləri dəqiqliklə müəyyən və qeyd edilir, giriş və çıxış dəlikləri təsvir edilir (dəri çatışmamazlıqlarının ölçüsü və xarakteri, dərinin dağılması, dəridə və paltarada olan yanmamış barıt hissəcikləri və s.) ov tüfəngindən atəş açılıbsa, keçə və onun qalıqlarını axtarmaq lazımdır. Baxış zamanı tapılmış tüfəngin meyitin əllərinə və ayaqlarına münasibətdə yerləşməsi qeyd edilməlidir.

İlgəkdən asılmış və ya ilgəklə boğulmuş meyitə baxış keçirilərkən xüsusilə onun vəziyyətinə kəndirin, elektrik naqilinin, kəmərin və ya digər boğucu vasitələrin meyitin boğazına və dayağa (qarmaq, tir və s.) bərkidilməsi üsuluna, həmçinin özünüasma zamanı ayaqaltı ola biləcək predmetlərin sayına və ölçülərinə diqqət yetirmək lazımdır. Əgər ilgək asılmış adamın boynundan yuxarıda yerləşibse və ayaqaltı yoxdursa, onda belə təsəvvür yaranır ki, ya özünüasma səhnələşdirilib, ya da intihar edən ayaqaltı kimi istifadə etdiyi əşya sonradan kimsə tərəfindən götürülüb. Ayaqaltının üzərində meyitin ayaqqabılarının izlərinin qalması belə fərz etməyə imkan verir ki, intihar edən şəxs bundan ayaqaltı kimi istifadə etsin. Ayaqaltıdan olan əşyada heç bir izin olmaması və ya digər şəxsin ayaqlarının təzə izlərinin olması səhnələşdirmədən xəbər verə bilər. Sonradan ekspertiza tədqiqatının nəticələri ilə birgə ayaqqabılarının dəqiq baxışı müstəntiqə ölənin şəxsin ilgəyə ayaqaltısız- ağacla, divar ilə və s. çıxıb-çıxmadığını aydınlaşdırır. Bu halda ayaqqabının altında sürtüşmə izləri, ağac qabığı hissəcikləri və s. müvafiq izlər qalır. Belə izlər paltarada da qala bilər.

Baxış zamanı kəndirin (digər boğucu vasitənin) quruluşu, qalınlığı (diametri) digər xarakterik xüsusiyyətləri, ilgəyin düyünü ilə dayağa birləşdirilmiş yer arasındakı məsafə qeyd edilir. Düyünün bağlanması üsulu insanın vərdisidir. Belə vərdisin müəyyən edilməsi cinayətkarın axtarılmasına kömək edir və ya intihar faktını təsdiq edir. Buna görə də kəndirin düyünlərini açmır, ilgəyi düyünün əks tərəfindən kəsirlər. Əgər imkan varsa, kəndirin dayağa bağlanan düyünü də saxlanılır.

Meyit olan otağa keçərkən, otağın (mənzilin) qapısının içəridən və ya çöldən bağlı olması, pəncərələrin bağlı və örtülü olması müəyyən olunur. Otaqda olan bütün sənədlər diqqətlə öyrənilir. Onların arasında ölümqabağı məktub ola bilər ki, bunlar da ölümün səbəbi və ya motivi barədə xəbər verə bilər.

Mənzildə öldürülmüş şəxsə baxış keçirilərkən, orada olan əmlakın mühafizəsi barədə də tədbirlər görmək müstəntiqin vəzifəsidir. Əgər öldürülən şəxs tək yaşayırsa və ya ailə üzvləri baxış zamanı yoxdursa, belə hallarda mənzil açarla bağlanır və möhürlənir. Bu xüsusilə vacibdir. Mənzilin açarı ölənin çağırılmış qohumlarına və ya mənzil istismar sahəsinə verilir.

ŞAHİDLƏRİN DİNDİRİLMƏSİ.

Təxirə salınmadan meyiti tapmış şəxslərin və qətlə görə şahidlərin dindirilməsi həyata keçirilir. Hadisəni görənlərin dindirilməsi zamanı aşağıdakıları müəyyən etmək lazımdır:

1. qətl hansı şəraitdə baş vermişdir?
2. hadisəni görənlər şəxs qətlə törədən şəxsi tanıyırdınmı və ya onun haqqında nə bilir?
3. cinayəti törədən şəxsin əlamətləri necədir?
4. cinayətkar hadisə yerindən hansı istiqamətdə hərəkət etmişdir və bu zaman o hansı nəqliyyatdan istifadə etmişdir?
5. cinayətkar hadisə yerindən hər hansı bir predmet götürdümü, əgər götürdü, onun əlamətləri necə idi?
6. cinayətkar hadisə yerində nə qoymuşdur?
7. qətl baş verən zaman hadisəni görənlər şəxs harada idi və nə iş görürdü?
8. hadisəni daha kim gördü və ya kim görə bilərdi?
9. əgər şübhəli şəxs məlumdursa, onunla və zərər çəkmiş şəxslə hadisəni görənlərin qarşılıqlı münasibəti.

Əlbəttə ki, göstərilən suallar təxminidir və işin gedişində konkret şəraitə uyğun olaraq suallar dəyişdirilə və ya onlara əlavə oluna bilər.

Meyiti birinci tapan şəxsləri dindirərkən müəyyən edilir ki, harada və hansı şəraitdə bu baş verib, məhz hansı yerdə meyit tapılıb, onlar o yerə necə gediblər, meyit tapılanda onun vəziyyəti, paltarının vəziyyəti necə idi? Həmçinin müəyyən edilir ki, dindirilən şəxs meyitin yanında və ya ondan uzaqlaşan kimisə görmədi ki, meyitin vəziyyəti dəyişilməyib ki, dindirilən şəxsə meyitin sifəti tanışdırmı, əgər tanışdırsa, dindirilən şəxs onunla hansı qarşılıqlı münasibətdə olub.

Şahidlər-məsələn, meyitin tapılmasından bir az qabaq onun evində kiminsə çıxdığını gören həyəti süpürən şəxs, ölənin qonşusu və.s ola bilər.

İstintaqın ən mühüm vəzifələrindən biri də öldürülən şəxsin şəxsiyyətinin müəyyən edilməsidir. Ölənin kim olduğunu bilən müstəntiq daha tam, əsaslandırılmış və konkret fərziyyələr irəli sürür və onları yoxlayır. Belə ki, ölənin şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi onun qohumlarından, tanışlarından şahid kimi cəlb etməyə, həmçinin onun ölümündə maraqlı olan şəxsləri müəyyən etməyə imkan verir. Əgər meyitin tapıldığı yer onun öldürüldüyü yer deyilsə, onda meyitin şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi, bir çox hallarda qətlin baş verdiyi yeri aşkar etməyə kömək edir.

Meyitin şəxsiyyətini müəyyən etdikdən sonra, onun qohumları tanışları və iş yoldaşları ilə qarşılıqlı münasibətlərinin aydınlaşdırılması qətlin motivini öyrənməyə kömək edir.

Meyitin tapıldığı yerə baxış zamanı artıq onun şəxsi sənədlərinin götürülməsi üçün tədbirlər görülür. Meyitin paltarında və ya onun yanında olan məktuba, cib dəftərinə və digər sənədlərə diqqət yetirilir. Meyitin paltarında və əşyalarında bir çox hallarda onun şəxsiyyətini təsdiq edən məlumatlar tapmaq olar. Əşyalarında monoqrammalar, hədiyyə edilmiş partsiqarlarda və ya saatda xatirə yazıları, paltarında və ya digər qeydlər. Ölənin soyadı, atasının adı, baş geyiminin, gödəkçəsinin, çəkmələrinin, kəmərinin və digər şeylərin içəri tərəfindən qeydlər edilə bilər. Şəxsiyyəti müəyyən edilməmiş meyitin bütün paltarları və onun üstündə olan əşyaları götürülür və saxlanılır.

Əgər baxışın gedişində və ilkin əməliyyat-axtarış tədbirləri nəticəsində meyitin şəxsiyyətini müəyyən etmək mümkün olmur, onda meyitə baxış protokolunda şifahi portreti metoduna əsasən o dəqiqliklə təsvir olunur.

Meyitin tanınma fotosəkili çəkilir. Şəxsiyyəti müəyyən edilməmiş meyitin fotosəkillərini onun tapıldığı yerin yaxınlığında yaşayan şəxslərə, yerli əhalini yaxşı tanıyan şəxslərə və digər şəxslərə göstərilir. Meyitin fotosəkilləri çoxaldılır və daha çox adamın tanış olması üçün polis işçilərinə paylanılır.

Meyitin tanınma üçün təqdim edilməsi Azərbaycan Respublikası CPM-nin 240-cı maddəsinə əsasən həyata keçirilir. Meyit yaxşı olar ki, təbii işıqlanma şəraitində tanınma üçün təqdim edilsin. Tanınma üçün çağırılmış şəxsin xahişi ilə meyitin vəziyyəti daha dəqiq baxmaq üçün dəyişdirilə bilər. Meyitin tanınma üçün təqdim edilməsinin nəticələri digər istintaq hərəkətləri ilə yoxlanılır. Təcrübədə belə hallara rast gəlinib ki, ölümündə iştirakı olan qohumu, müəyyən dəyişikliyə məruz qalmış meyiti tanımayıb və ya əksinə, istintaqı başqa səmtə y. nəltməkəzdırmaq məqsədi ilə digər şəxsin meyitini «tanıyıb».

Meyit basdırıldıqdan sonra lazım gələrsə, onun tanınma fotosəkilləri də tanınmaya təqdim edilə bilər.

MƏHKƏMƏ-TİBBİ EKSPERTİZASI

Ölüm işlərində məhkəmə-tibbi ekspertizasının təyin edilməsi həmişə vacibdir. Belə ki, bu işlərdə ölümün səbəbini müəyyən etmək lazım gəlir. Məhkəmə tibbi ekspertizasının köməyi ilə aşağıdakılar araşdırıla və həll edilə bilər:

a) ölümün səbəbi nədir?

b) ölüm nə vaxt baş verib?

v) meyitdə hansı xəsarətlər var, onların xarakteri, yerləşməsi və yaranma mexanizmi, xəsarətlər, hansı alətlə yetirilib, xəsarətlərin yetirilməsinin ardıcılığı və vaxtı?

q) xəsarətlər yetirilərkən, zərərçəkən hansı vəziyyətdə idi?

d) meyitin pozası dəyişdirilibmi?

e) ölüm xəsarətlər yetirildikdən sonra dərhal sonrabaş verib, ya müəyyən vaxtdan sonra; bu vaxtı zərər çəkən şəxs müəyyən hərəkətlər etməyi bacarardımı (müqavimət, qışqırmaq və s.)?

c) meyitdə çarpışma və ya özünü müdafiə əlamətləri varmı?

i) ölənin qanının tipi və qrupu hansıdır?

s) zərərçəkən şəxs ölməmişdən qabaq spirtli içki qəbul etmişdirmi.

Qadın meyitinin tapılması zamanı isə istintaq üçün əhəmiyyət kəsb edən suallar aşağıdakılardır:

- ölənin hamilə deyildirmi; əgər hamilədirsə, hamiləliyin müddəti, abort etmək istəmənin əlamətləri varmı?

- ölümdən qabaq cinsi əlaqədə olmanın əlamətləri varmı?

- zor tətbiq etməklə cinsi əlaqədə olmanın əlamətləri varmı?

- zərərçəkən şəxs bakirə idimi ya yox?

- onun cinsiyyət orqanında sperma hissəcikləri varmı, əgər varsa, onlar bir şəxsə məxsusdur, ya bir neçə şəxsə?

- zöhrəvi xəstəlikləri göstərən əlamətlər varmı.

Meyiti tədqiq edən ekspert qarşısında qoyulan sualların xarakteri çox vaxt işin konkret hallarından, ən əvvəl isə ölümün törədilmə üsulundan asılıdır. Hissələrə bölünmüş meyitin və ya onun hissələrinin, həmçinin yeni doğulmuş uşaq meyitinin tapılması zamanı ekspertizanın təyin edilməsinin bəzi xüsusiyyətləri var. Çox hallarda yalnız ekspertin köməyi ilə müstəntiq tapılmış insan bədəninin hissələrinin insana və ya heyvana aid olmasını müəyyən edir. İnsan bədəninin tapılmış hissələri bir nəfərə və yaxud bir neçə nəfərə məxsusdur; meyitin hissələrə bölünməsinin üsulu və hissələrə bölmə ekspertizaya təqdim edilmiş alətlə törədilə bilərmə? Ekspert-həkim tapılmış hissələrə görə şəxsin əlamətlərini müəyyən etməyə kömək edə bilər: onun cinsini, yaşını, boyunu, hər hansı cərrahiyyə əməliyyatı keçirilməsini və ya keçirilməməsini, hər hansı xəstəlikdən əzab çəkib-çəkməməsini müəyyən edə bilər; meyitdə onun məşğuliyyət növünü və verdişlərini göstərə biləcək əlamətlərin olub-olmamasını da aşkar edə bilər.

Ekspertiza müəyyən edir ki, meyiti hissələrə bölən şəxs anatomik biliklərə və vərdişlərə malikdir (həkim-cərrah, ət bölən şəxs, qəssab və s.). Yeni doğulmuş uşağın meyitinə baxış imkan verir ki, onun sağ və ya ölü doğulmasını, neçə aylığında doğulmuş sonra neçə gün yaşamasını, ölümün səbəbini müəyyən etmək.

Məhkəmə-tibbi ekspertizasını təyin edərkən, müstəntiq ekspertin sərəncapına meyit başqa cinayət işinin zəruri materiallarını da təqdim edə bilər. Lazım olduqda ekspertə ölən keçmişinə aid olan tibbi sənədlər-xəstəlik tarixinin surəti, müxtəlif tibbi aktlar, arayışlar, şəhadətnamələr göndərilir. Müstəntiqin özünün məhkəmə-tibb tədqiqatında iştirakı çox faydalıdır.

Maddi sübutların məhkəmə-tibbi ekspertizasının təyin edilməsi yolu ilə istintaq üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən aşağıdakı sualları həll edilir: müəyyən predmetlərdə (və ya verilən əşyada) insan qanı varmı, əgər varsa, hansı tip və qrupa aiddir, qan ləkələrinin yaranma müddəti, aşkar edilmiş ləkə spermadan yaranmayıb ki, əgər belədirsə, onda spermanın qrupu hansıdır; tapılmış tüklər insana və yaxud heyvana aiddirmi, aiddirsə tüklər adamın bədəninin hansı hissəsindəndir; onlar özü tökülüb və ya yolunub, bu tüklər müəyyən olunmuş şəxsin tükləri ilə eynidirmi və s.

ŞÜBHƏLİ ŞƏXSİN TUTULMASI

Qətli törədən şəxs istintaqın əvvəlində məlum olarsa, bu prosesual məcburetmə tədbiri kimi onun şübhəli şəxs qismində tutulması; evinin (yaşayış və iş yerinin) axrarışı və şübhəli şəxs qismində dindirilməsi istintaq hərəkətləri həyata keçirilir.

Adam öldürmə cinayətlərində şübhəli şəxsin tutulması zamanı xüsusi sayıqlıq, iradəlilik, qorxmazlıq göstərmək lazımdır. Buna görə də, bu tədbirə ciddi hazırlaşmaq lazımdır. Tutulma adətən, kifayət qədər təcrübəsi və onu həyata keçirmək üçün zəruri vasitələri olan polis əməliyyat işçilərinə həvalə edilir. Qətli cinayətlərində şübhə edilən şəxs tutulan kimi təxirəsalınmadan, heç olmasa, ilkin olaraq, silahı və ya silah rolunu oynaya biləcək predmetləri götürmək üçün onun şəxsi axtarışı aparılır.

Tutulan şəxsi axtarış aparılan yerə gətirərkən, onun heç bir sənədi və ya predmeti atmaması, yaxud məhv etməməsi üçün, habelə intihar etməməsi üçün lazımı tədbirlər görülür.

Əgər tutma şübhə edələn şəxsin evində və ya iş yerində həyata keçirilirsə, onda eyni vaxtda qətlin alətini, qətl günü şübhəli şəxsin geydiyi paltarı, öləndən oğurlanmış əşyaları, həmin şəxsin qətdə iştirakını sübut edən qan izlərini və digər predmetləri və izləri götürmək üçün həmin yerdə axtarış aparılır. Eyni vaxda tutulmanın şəxsi sənədləri də götürülür.

Bu qaydalara riayət olunmamasının hansı nəticələrə səbəb olacağı aşağıdakı misaldan görünür:

Azərbaycan Respublikası Zaqatala rayonunun meşələrində 4 göbələk yığan şəxsin öldürülməsi işi üzrə bir gün ərzində əvvəllər məhkum olunmuş şübhəli şəxs müəyyən olundu. Zaqatalada onun evinə axtarışa gələn polis işçiləri keçən gün göbələk yığmaq üçün gedəndə geydiyi paltarları götürdülər. Lakin sonradan müəyyən olundu ki, özünün yox, ögey atasına məxsus olan paltarı polis işçiləri tutulanla bir yerdə getdikdən sonra, anası və həyat yoldaşı tutma zamanı mənzildə olan qana bulanmış paltarlarını (o cümlədən, cırılmış plaşı) ev çiçəkləri olan yeşikdə gizlətmişlər. Axtarış zamanı ona görə bu əşyalar tapılmadı. Lakin təkrar axtarış zamanı iş üçün çox əhəmiyyətli olan bu maddi sübutlar müəyyən olunaraq, götürüldü. Qeyd etmək lazımdır ki, bu əşyalar onun qohumları tərəfindən məhv də edilə bilərdi.

Şübhəli şəxsin tutulması və şəxsi axtarışdan sonra, onun paltarına baxış keçirilir və sonra Azərbaycan Respublikası CPM-nin 238-ci maddəsinin tələblərinə əsasən, onun bədəninin müayinəsi keçirilir. Müayinə yolu ilə şübhə edilən şəxsin bədənində zərərçəkmişin müqaviməti zamanı yetirilmiş xəsarətlər (məsələn, yaralar, dişin, dırnaqların izləri), ölənin qanı, ləkələr və hadisə yerində digər hissəciklər müəyyən olana bilər. Müayinə zamanı şübhə edilən şəxsdə həmçinin anadangəlmə xallar, çapıqlar, tatirovkalar, bədən müxtəlif çatışmamazlıqları və əvvəl qətli görənlər və şahidlər tərəfindən təsvir edilən digər xüsusi əlamətlər müəyyən edilə bilər.

Şəxsin İtkin düşməsi və onun öldürülməsi ilə əlaqədar keçirilən ilkin istintaq hərəkətləri.

Belə istintaq hərəkətlərinə ərizəçinin, şəxsin İtkin düşməsi barədə məlumat verən şəxsin şahid qismində dindirilməsi, İtkin düşən şəxsin yaşayış yerində axtarış; meyit və ya onun hissələrinin gizlədilə biləcəyi fərz edilən yerlərə baxış və axtarış İtkin düşən şəxsin ailə üzvlərinin, qohumlarının, həmçinin iş yoldaşlarının və qonşularının dindirilməsi aiddir.

Şahidlərin dindirilməsi

Ərizəçinin və İtkin düşən şəxsin yaxından tanıyanların dindirilməsi zamanı aşağıdakılar müəyyən edilir:

- İtkin düşən hansı həyat tərzi keçirdiyi, ətrafdakılarla qarşılıqlı əlaqəsi neçə idi, İtkin düşəni axırıncı dəfə harada və necə görüblər;
- İtkin düşən psixi və digər xəstəliklərdən, alkoqolizmdən, narkomaniyadan əziyyət çəkirdimi;
- yaşayış yerini tərk edəcəyi və ya öz həyatı üçün narahatlığı barədə fikirlər söyləmişdirmi;
- dindirilən şəxsin İtkin düşmənin səbəbləri barədə şəxsi rəyi və bu fikrə gəlmək üçün konkret əsasları;
- İtkin düşənin əynində olan paltarları, sənədləri və əşyaları geniş təsvir etməklə əlamətləri;
- dindirilən şəxsin fikrincə İtkin düşmüş şəxs hara gedə bilər;
- onun başqa şəhərdə yaşayan qohumlarının, tanışlarının ünvanları;
- İtkin düşən şəxsi adından məktublar, teleqramlar, bağlamalar, pul göndərişləri daxil olmamışdır ki, əgər daxil olmuşdursa, onlar saxlanılırmı, onların məzmunu necədir.

Ərizəçilərin və İtkin düşən şəxsi yaxından tanıyan digər şəxslərin ifadələri dəqiqliklə yoxlanılmalıdır. Təcrübədən məlumdur ki, bəzən şəxsin İtkin düşməsi barədə ərizəni onun qətlə yetirilməsində iştirak edən, həqiqətin üzə çıxmasında maraqlı olan şəxslər verirlər.

İtkin düşən şəxsin yaşadığı yerə baxış keçirərkən və axtarış aparılarkən, meyit, onun ayrı-ayrı hissələri, qətlin və ya meyitin bölünməsinin aləti, qan izləri, paltarı, şəxsin şəxsi sənədləri, hansı ki, işin hallarına və şahidlərin ifadələrinə görə İtkin düşən şəxs özü ilə götürə bilər, axtarılır. Onun adına doldurulmuş əmanət kitabçaları, şəxsi yazışma vasitələri və İtkin düşən şəxsin fotosəkilləri götürülür. Gündəliklər, məktublar və İtkin düşən tərəfindən yazılması şübhə doğurmayan digər şəxsi sənədlər təkəcə öz məzmununa görə deyil, həm də müstəqil məktub nümunələri kimi də əhəmiyyət kəsb edir. Bunlar gələcəkdə şəxs İtkin düşdükdən sonra, onun adından göndərilən məktublارın, göndərilən yerdə mətnin onun özü tərəfindən yazılıb-yazılmadığını müəyyən etmək üçün ekspertiza təyin edildikdə, istifadə oluna bilər və s.

Fotosəkillər həm axtarış məqsədilə, həm də fototəsvirə görə tanınmaya təqdim etmədə istifadə oluna bilər.

Axtarış zamanı İtkin düşənin şəxsiyyətini xarakterizə edən müxtəlif sənədlər-əmək kitabçasına, xidməti xasiyyətnamələrinə, şəxsdə müxtəlif xroniki və ya digər ciddi xəstəliklərin olub-olmamasını göstərən müxtəlif arayışlara diqqət yetirilir.

Meyiti tapmaq məqsədilə, onun gizlədilər və ya basdırılar biləcəyi yerlər – zirzəmi, istifadəsiz su quyusu, çardağ xəndək və s. diqqətlə yoxlanılır. Baxış və axtarış zamanı həmin yerin bu və ya digər hissəsinin yeni təmir olunmasına, ərazinin təzə şumlanmasına və yerin vəziyyətinin yenidən dəyişməsinə göstərən digər əlamətlərə diqqət yetirilir.

Belə əlamətlər meyitin gizlədildiyi yeri göstərə bilər. Meyitin axtarışda iştirak etmək üçün meyitxanalarla və digər texniki vasitələrlə təmin olunmuş ekspert-kriminalistin dəvət olunması məqsədəuyğundur.

Əgər qətl və meyitin hissələrə bölünməsi hər hansı bağlı yerdə baş veribsə, onda cinayətkarların orada qalan izləri itirmək üçün etdikləri hərəkətlərdən sonra da orada izlər qalır. Əgər İlkin fərziyyələrə görə qətlin baş verdiyi otağın döşəməsi təmiz yuyulubsa, onda döşəmənin taxtaları arasında olan nə varsa, tədqiq üçün götürülür. Bəzi hallarda qan izlərini aşkar etmək üçün

döşəmənin taxtaları sökülüb qaldırılır. Qan izləri həmçinin İtkin düşənin öldürülməsində şübhəli olan şəxsin paltarında, otaqda olan predmetlərin daxili hissələrində də aşkar edilir.

İtkin düşən şəxsin sağ olması fərziyyəsinin yoxlamaq məqsədilə onun poçt-teleqraf göndərişləri üzərinə həbs qoyula bilər. İtkin düşənin adına və ya ondan öz qohumlarına belə göndərişlər olduqda, onlara baxış keçirilir, zərurət olduqda, götürülür. İtkin düşənin adından poçt göndərişləri cinayət işi başlamamışdan qabaq də ola bilər.

Müstəntiq belə halları müəyyən etdikdə, həmin göndərişləri də götürür. Əgər İtkin düşmüş şəxs sağdırsa, o yeni pasport almaq üçün pasport aparatlarına (orqanlarına), yeni hərbi bilet almaq üçün hərbi komissarlığa, öz əmanətini götürmək üçün əmanət kassasına, təqaüd almaq üçün yerli sosial təminat şöbəsinə müraciət edə bilər. Bu yerlərdən onun ərizəsini götürməklə, yerini müəyyən etmək olar. Belə hallarda məlumdur ki, qətli törədən şəxs İtkin düşənin adından onun qohumlarına və tanışlarına məktub və teleqramlar göndərir ki, onlar (həm də istintaq orqanları) inansın ki, İtkin düşən sağdır və başqa yerdə yaşayır. Belə məktub və teleqramlara baxış və orada olan faktların yoxlanılması həqiqəti müəyyənləşdirməyə kömək edir.

SUAL 3. Sonrakı istintaq hərəkətlərinin taktiki xüsusiyyətləri.

Ölüm işləri üzrə sonrakı istintaq hərəkətləri sırasına ən əvvəl, şahidlərin, şübhə edilən şəxslərin, təqsirləndirilən şəxslərin dindirilməsi, ekspertizaların təyin edilməsi aiddir.

Hadisəni görənlərin dindirilməsindən sonra, şahid qismində ölənin və ya İtkin düşənin qohumları, onu tanıyan digər şəxslər qonşuları, iş yoldaşları, tanışları ölənin və İtkin düşən barədə xəbər verə bilənlər dindirilir. Qətlin törədiyi və ya meyitin tapıldığı yerdən çox vaxt müəyyən şəxslərin (poçtaliyonların, avtobus sürücülərinin, növbəyə çıxan polislərin, qoruqçuların, meşənin mühafizəsi işçilərinin və s.) gündəlik marşrutları keçir. Belə şəxsləri mütləq dindirmək lazımdır. Onlar qətlə bağlı mühüm halların müəyyən edilməsinə kömək edə bilirlər. İş üçün mühüm olan məlumatları çox vaxt öldürülən şəxsin qeyd kitabçasında ünvanları və telefon nömrələri olan şəxslər çox kömək edirlər.

Ölüm işləri üzrə istintaq zamanı bütün kriminalistik ekspertizalara rast gəlinir. Daha çox məhkəmə - ballistik, trasoloci, xətti və soyuq silahların ekspertizaları aparılır. Bir çox hallarda qətlə odlu silah tətbiq edilməklə həyata keçirildiyindən, məhkəmə ballistikası sahəsinə aid olan müxtəlif məsələlərin həll edilməsi üçün xüsusi biliklərdən istifadə edilməsi zərurəti yaranır. Bunlardan istintaq üçün daha əhəmiyyətliləri aşağıdakılardır:

- meyitdən çıxarılmış və ya hadisə yerinə baxış zamanı aşkar edilmiş güllə tədqiq üçün təqdim olunmuş silahdan atılmışdır mı ?

- baxış zamanı aşkar edilmiş giliz həmin silahdan atılmışdır mı ?

- baxış üçün təqdim edilmiş bu silah atəş üçün yararlıdır mı ?

- meyitdə, sağ qalan şəxslərdə və ya tədqiqata məruz qalan digər obyektlərdə atəşin yaxın məsafədən qalan izləri varmı ?

- meyitdən çıxarılmış və ya hadisə yerindən götürülmüş qırma, karteç və hər hansı bir şəxsdən götürülmüş analoci obyektlər eynidirmi və s. ?

Bıçaq və ya zədə (xəsarət) yetirmək mümkün olan ləvazimatlar tapılarkən, kompleks trasoloci və məhkəmə-tibbi ekspertizalar qarşısında belə sual

qoyulur: meyiddə olan xəsarət ekspertizaya təqdim edilmiş alətlə yetirilmişdirmi ?

Ölüm işləri üzrə daktiloskopik ekspertiza hər şeydən əvvəl hadisə yerində müəyyən şəxslərin (ölnin, şübhə edilən şəxsin, təqsirləndirilən şəxsin, digər şəxslərin) əl-barmaq izlərinin kimə məxsus olmasını müəyyən etmək üçün təyin olunur.

Yuxarıda sadalananlar hadisə yerində cinayət törədən şəxs tərəfindən qalmış ayaq, ayaqqabı, nəqliyyat vasitələrinin trasoloci ekspertizasına da aiddir. Bəzən, zərərçəkənin bədənində və ya yeyinti məhsullarında qətli törədənin dişlərinin izləri qala bilər. Bu zaman izlərin tədqiqi üçün kompleks məşkəmə-tibbi ekspertizalar təyin etmək məqsədəuyğundur.

Ölümqabağı yazılmış və ölümün səbəbini, intiharın və ya qətlin motivlərini və iş üzrə digər mühüm halları izah edən məktub və ya sənədlər tapılsa, onların kim tərəfindən icra olunduğunu da müəyyən etmək lazımdır. Bunun üçün xətti ekspertiza təyin olunur və onun köməliyi ilə müstəntiq verilmiş suallara cavab tapır. Çox tez-tez ölüm işləri üzrə məhkəmə- psixatrik ekspertizalar təyin edilir. Qətilər bəzən psixi xəstəliklərdən əziyyət çəkən şəxslər tərəfindən törədilir. Bundan başqa cəzadan qorxan cinayətkarlar bundan qaçmaq üçün ruhi xəstə olduqlarını bildirirlər. Məhkəmə-tibb ekspertizasının təyin edilməsi üçün əsas, məsələn, cinayət törətmiş şəxsin əvvəllər psixiatrik müalicə müəssisələrində müalicə olunması, açıq motivsizlik, xüsusilə heç nə ilə izah edilməyən qəddarlıq ola bilər. İstintaq zamanı həmçinin, məhkəmə-kimyəvi, məhkəmə-fiziki və s. ekspertizaların təyin edilməsi zərurəti də yaranır.

Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi (CPM, m.233).

Qətdə ittiham olunan şəxsin dindirilməsinə hazırlıq zamanı dindirmənin yazılı planının tərtib edilməsinin məqsədəuyğundur.

Ölümdə ittiham olunan dindirmə zamanı lazımi psixoloci kontaktın yaradılması ciddi çətinliklər yaradır. Törədilmiş cinayətin ağırlığı, veriləcək cəzanın ağırlığı, qətlin motivlərini müəyyən etmək üçün intim həyata müdaxilə

bütün bunlar bu psixoloci səddi artırır, hansı ki, müstəntiq keçməlidir. Dindirilən şəxsə izah etmək lazımdır ki, onun çox ağır cinayət törətməsinə baxmayaraq, məhkəmə yüngülləşdirici halları da nəzərə almalıdır ki, bunlardan biri də səmimi peşmançılıq və düzcün ifadənin verilməsidir.

Təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsinin taktikası çox hallarda onun öz təqsirini boynuna alıb-almamasından asılıdır. Təqsirini boynuna almayan şəxsdən soruşulur ki, qətl günü o harada idi, bütün gün ərzində nə edib, onun ifadəsini kim təsdiq edə bilər. Təqsirini boynuna alan təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi zamanı o hallar barədə soruşulur ki, onları yalnız qətl törədən şəxslər bilir: bədəne yetirilən zədələrin sayı və xarakteri, onların yetirilməsi ardıcılığı, meyitin gizlədilməsi məqsədilə edilmiş hərəkətlərin detalları və s. Maddi və digər sübutların təqdim edilməsi ümumi taktiki üsullara riayət etməklə həyata keçirilir.

Əgər hadisə müstəntiqə tamamilə aydınsa, onda bütün sualları düzünə istiqamətdə qoyulması və yalnız fikirlərin aradan qaldırılmasına xidmət edir. Təqsirləndirilən şəxs törətdiyi əməli boynuna alırsa, onda ifadənin qeyd olunması zamanı səsyazmadan istifadə etmək lazımdır. Əgər iştirakçılar barədə məlumat verirsə, gələcəkdə yazılmış lentdən adam öldürmədə iştirak edən şəxslərin dindirilməsində, həm də üzleşdirmə arzu olunmaz tərzdə aparıldıqda, taktiki məqsədlə istifadə etmək olar. Adam öldürmədə təqsirləndirilən şəxsdən ifadə alarkən, o, öz günahını təkzib edib və ya boynuna almasına baxmayaraq, xüsusi diqqətlə onu yoxlamaq lazımdır.

Üzleşdirmə (CPM.m. 235)

Üzleşdirmənin aparılması təqsirləndirilən şəxsin törətdiyi əməlin daha dəqiqliklə işıqlandırılmasına xidmət edir. Əgər ifadələr arasında ziddiyyət yaranarsa, onda üzleşdirmə keçirilə bilər. Adamöldürmə cinayətlərində təqsirləndirilən şəxsin ona qarşı verilən düzgün ifadənin təsdiq edilməsi məqsədilə onun arzuladığı fikirlərin aradan qaldırılması lazım gəldikdə üzleşdirmə aparılır.

Üzləşdirmənin taktiki xarakterindən irəli gələrək, müstəntiq üzləşdirmənin iştirakçılarının bir-birinə suallar verməsi məsələsini də həll etməyə borcludur. Ölüm işlərində təqsirləndirilən şəxslər arasında üzləşdirmə aparılırsa, ortaya çıxan məsələləri onların ifadəsində göstərilən digər yolla da düzgün olmasına çalışmaq lazımdır (təkrar dindirməklə ifadələrin göstərilənlərə əsasən, digər istintaq hərəkətlərinin keçirilməsi).

TANINMA

Adamöldürmə cinayətlərinin istintaqı üçün tanınma üçün təqdim etmə daha xarakterik istintaq hərəkətidir.

1. əgər ölən şəxsiyyətinin ilkin istintaq hərəkətləri zamanı müəyyən etmək mümkün olmadıqda, meyitin tanınma üçün təqdim edilməsi;

2. adamların tanınma üçün təqdim edilməsi.

Hadisə yerinə baxış və ya axtarış zamanı götürülmüş adamöldürmənin aləti və ya digər predmetlər cinayətin törədilmə alətinin müəyyən edilməsi üçün tanınmaya təqdim oluna bilər. Təqsirləndirilən şəxs verdiyi ifadənin düzgünlüyünü yoxlamaq məqsədilə, həm də onun iştirakçılarının bu cinayətdə iştirak etdiklərinin təsdiq edilməsi üçün cinayətin törədilməsində istifadə etdikləri alətlər də tanınmaya təqdim oluna bilər. Tanınmanın keçirilməsi təqsirləndirilən şəxsin ifadəsinin obyektivliyini təsdiq etmək qərarına gəlməyə imkan verəcəkdir.

İSTINTAQ EKSPERİMENTİ (CPM. m. 262)

Şahidlərin, şübhəli şəxslərin, təqsirləndirilən şəxslərin ölüm işi ilə əlaqədar və digər məqsədlə yaxşı nəticəyə nail olmaq, onların ifadələrinin yoxlanılması üçün istintaq eksperimentindən istifadə etmək olar. Ölüm işləri üzrə təcrübədən irəli cələrək, hər hansı bir faktın (zərər çəkmiş şəxsin qışqırığı, atəş səsini, qatilin əlamətlərini müəyyən olunmuş görmə şəraitində) ölümün səbəblərinin mexanizminin ayrı-ayrı detallarını müəyyən etmək; izlərin yaranma prosesini yoxlamaq lazım gəldikdə, bu istintaq hərəkəti həyata keçirilir. Əgər atəşin yeri və istiqaməti və hansı məsafədən atılma barədə sual ortaya çıxırsa, onda eksperiment aparmaq lazım gəlir.

İFADƏLƏRİN YERİNDƏ YOXLANILMASI (CPM. m. 260).

Adamöldürmə cinayətlərinin istintaqında çox vaxtı təqsirləndirilən şəxsin ifadəsinin təsdiq edilməsi və yoxlanılması bilavasitə hadisə yerində həyata keçirilir. İfadənin yerində yoxlanılması zamanı təqsirləndirilən şəxsi ölümün törədildiyi yeri göstərir (meyitin gizlədildiyi yer və ya hissələrə parçalandığı, həm də oraya gətirildiyi yol, iz); həmin yerdə öz hərəkətlərini danışır və hərdən özünün, zərərçəkmiş şəxsin, digərlərinin hərəkətlərini nümayiş etdirir. Bu yerlərə çıxış zamanı nəinki sübutlar yoxlanılır, həm də iş ilə əlaqədar yeni sübutların müəyyən olunmasına da nail olunur. Təqsirləndirilən şəxsin ifadəsinin (şübhəli şəxsin) yoxlanılması və təsdiq olunması vaxtı ola bilər ki, meyit və ya onun hissələri, cinayətin aləti, qatilə və ya ölənə məxsus olan predmetlər aşkar edilsin, Məsələn, kənd yerlərindən birində yaşayan M. nigahda olmadan hamilə olmuş və ətrafdakılardan gizli olaraq uşağı doğmuşdur. Şübhəli şəxs qismində dindirilən M. toplanmış sübutların irəli sürülməsi (təqdim edilməsi) nəticəsində günahını boynuna almışdır. Bununla əlaqədar, olaraq ifadənin yerində yoxlanılması keçirilmişdir. İfadənin yoxlanılması və təsdiq olunması prosesində M. uşağı doğduğu sarayı və dediyinə görə, ülgücü atdığı dağılmış şəkildə olan su quyusunu göstərmişdir. İstintaq hərəkəti zamanı M. göstərdiyi saraydan qan izləri və yanğın söndürən maşının köməkliyi ilə quyudan sorulmuş sudan ülgüc aşkar edilərək, götürülmüşdür.

Yuxarıda göstərilən misaldan belə aydın olur ki, ifadənin yerində yoxlanması təqsirləndirilən şəxsin tamamilə ifşa olunmasına nail olmaq üçün bu istintaq hərəkətinin taktikasına düzgün riayət etmək lazımdır. Göründüyü kimi, maddi sübutların tapılması və digər əldə olunmuş sübutların möhkəmləndirilməsi və yoxlanılması araşdırmanın tam, hərtərəfli və obyektiv aparılmasına, cinayət törətmiş şəxslərin ədalətli şəkildə məsuliyyətə cəlb edilməsinə yönəldilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, törədilən adamöldürmə cinayətlərinin xarakterindən asılı olaraq, istintaq hərəkətlərinin dairəsi və xüsusiyyətləri genişləndirilə bilər. Belə ağır cinayətlərin araşdırılmasının daha səmərəli aparılması müstəntiqin təcrübəsi ilə də sıx bağlıdır.

SUAL 4. Sağlamlığa zərər vurulması ilə əlaqədar cinayətlərin istintaqının bəzi xüsusiyyətləri.

Cinayət işi başlamanın xüsusiyyətləri.

Azərbaycan Respublikası CM-126, 127, 122-ci maddələrinin tələblərindən irəli gələrək ağır, az ağır və yüngül sağlamlığa zərər vurmaların dairəsini qeyd edə bilərik. Əgər ərizə və ya ilkin materiallar əsasında qəsdən sağlamlığa yüngül zərər vurma əlamətləri aşkar edildikdə, belə cinayət işi yalnız zərər çəkmiş şəxsin şikayəti ilə başlanır. Zərər çəkmiş şəxs köməksiz vəziyyətdə, təqsirləndirilən şəxsdən asılı halda olduqda və öz hüquqlarını şəxsən müdafiə etməyə imkanı olmadıqda və prokuror öz təşəbbüsü ilə cinayət işi başlamalı və ya başlamış işi öz icraatına götürməlidir. Bu zaman prokuror zərərçəkmiş şəxsin şikayəti olmadan cinayət işinə başlamağa haqlıdır. Belə halda zərərçəkmiş təqsirləndirilən şəxslə barışdıqda, cinayəti işinə xitam verilir.

Ağır, az ağır zərər vurmalara görə cinayət işi prokuror, müstəntiq və təhqiqat orqanları tərəfindən zərər çəkmiş şəxsin, onların qohumları və ya tanışlarının ərizələri əsasında, tibb müəssisələrinin və vəzifəli şəxslərin məlumatları, həm də DİO-nin əməkdaşları tərəfindən bu cinayətlərin törədilməsini göstərən hallar bilavasitə aşkar edildikdə başlanır (məsələn, PPX əməkdaşları növbə çəkdiyi vaxtı dava-dalaş və xuliqanlıq hərəkətləri olduqda).

Sağlamlığa zərər vurmanın bütün növlərinin əlamətləri, onların ağırlıq dərəcəsi Səhiyyə nazirliyi tərəfindən təsdiq edilmiş qaydalarda öz əksini tapmışdır. Cinayət işi başlama üçün məlumatlar öz əksini həkimin arayışlarında, (xəstəliyin tarixi barədə çıxarışda, zərər çəkmiş şəxsin və digər sənədlərdə səhhətin pozulması, əmək qabiliyyətinin itirilməsi və s.) tapa bilər.

Ancaq onu da nəzərdən qaçıрмаq olmaz ki, məhkəmə-tibbi ekspertizası cinayət işi başlandıqdan sonra vurulmuş zərərlərin xarakterini və dərəcəsini müəyyən etmək üçün təyin edilə bilər. Düzgün olmaz ki, cinayət işi başlanana qədər məhkəmə - tibbi ekspertizası təyin olunsun və sağlamlığa vurulmuş zərərlərin xarakteri və dərəcəsi müəyyən edilsin.

Yuxarıda sadalanan məlumatlar, yeni sağlamlığa vurululan zərərerin növünü və əlamətlərini müəyyən edən sənədlər əsasında cinayət işi başlanır və ondan sonra ekspertiza qarşısında məlum məsələlərin həll edilməsinə nail olunur. Cinayət işi başlanana qədər həkim xəsarət almış şəxsin müayinəsini keçirməklə, müstəntiqin məktub formasında təklifinə, müayinənin nəticəsi kimi arayış şəklində təqdim edilir.

İstintaq zamanı aşağıda göstərilən sübut edilməli olan halları müəyyənləşdirmək lazımdır:

- a) sağlamlığa zərər vurma faktı olubmu?
  - b) zərər bilavasitə hansı alətlə yetirilib?
  - v) cinayətin törədilmə yeri və vaxtı?
  - q) sağlamlığa zərər vurmanın xarakteri (xəsarət yetirilən anda və ya ondan şəxsin həyatı təhlükədə qalmışdır, yoxsa yox)?
  - e) sağlamlığa zərər vurmanın üsulları;
  - d) zərərin xarakter və dərəcəsinin həmçinin cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanın xarakter və miqdarı;
  - i) sağlamlığa zərərin yetirilməsinin törədilməsi zamanı digər cinayətlə (xuliqanlıq çox hallarda) müşayiət olunması;
  - z) zərəri yetirən şəxsin məsuliyyətinin dərəcəsinə və xarakterinə təsir edən yündülləşdirici və ağırlaşdırıcı hallar, habelə təqsirləndirilənin şəxsiyyətinin xarakterizə edilməsi;
  - s) sağlamlığa zərər yetirilən zaman güclü ruhi həyəcan vəziyyəti və ya özünün müdafiə olunması;
  - c) sağlamlığa zərərin yetirilməsinə kömək edən səbəblər və şəraitin olması.
- Sağlamlığa zərərin yetirilməsi işi ilə əlaqədar aşağıdakı tipik fərziyyələri irəli sürmək olar:
- zərər ərizə və ya məlumatda cöstərildiyi kimi qəsdən yetirilmişdir;
  - zərər vurma zərərçəkmişin və digərlərinin ehtiyatsızlığı nəticəsində yetirilmişdir;
  - bədbəxt hadisə baş vermişdir (cinayət hadisəsi yoxdur);

- nəinki sağlamlığa zərər yetirilib, həm də digər cinayətlər törədilib (xuliqanlıq, quldurluq, adam öldürməyə sui-qəsd və s.).

Xüsusi fərziyyələr isə sağlamlığa zərər yetirən şəxslər barədə (əcər məlum deyilsə və ya bir neçə şəxs tərəfindən törədilmişdirsə), zərər vurmanın aləti və onun mexanizmi, motivi və ayrı-ayrı hallar barədə irəli sürülə bilər.

İlkin istintaq hərəkətlərinin taktiki xüsusiyyətləri

Xarakterik ilkin istintaq hərəkətləri zərər çəkmişin dindirilməsi, cinayəti bilavasitə görə şəxsin dindirilməsi, hadisə yerinə baxış, zərərçəkmiş şəxsin müayinəsi və paltarlarına baxış, zərərçəkmişin məhkəmə-tibbi ekspertizası olmalıdır. Əgər şübhəli şəxs məlumdursa, ilk növbədə, o, dindirilir, şəxsi axtarışı, yaşayış yerində axtarış, lazım gəldikdə şəxsin müayinəsi keçirilir. Daha çox diqqət yetirmək lazımdır; zərərçəkmişin dindirilməsinə, şahidlərin-cinayəti görənlərin dindirilməsinə məhkəmə - tibbi ekspertizanın təyin olunmasına və axtarışın özünəməxsus taktikasına.

ZƏRƏRÇƏKMİŞİN DİNDİRİLMƏSİ (CPM.m. 231).

Zərərçəkmiş şəxs dindirilərkən, ilk növbədə məsləhət görülür ki o, tibb müəssisəsindədirsə, belə halda həkimin icazəsi olmalıdır. Həkim icazə versə də, bu barədə ondan rəsmi qaydada arayış alınmalıdır.

Əgər zərərçəkmiş ölüm təhlükəsi qarşısındadırsa, və ya uzun müddət ağır vəziyyətdə olacaqsə, bu zaman dindirmədə səsyazmadan istifadə edilir. Dindirmə vaxtı zərərçəkmişin vəziyyəti kəskin şəkildə pisləşərsə, onda, o, sakitləşənə qədər gözləmək lazımdır. Əgər zərərçəkmiş şəxsə bir neçə zərər bir neçə şəxs tərəfindən yetirilmişsə, aydınlaşdırmaq lazımdır ki, hər bir zərər neçə və kim tərəfindən yetirilmişdir. Bu təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərinin müəyyən olunması və sağlamlığa yetirilən zərərin ağırlığını öyrənmək üçün vacibdir:

Zərərçəkmiş şəxs dindirilərkən, aşağıdakı suallara cavab almaq məqsədəuyğundur:

a) sağlamlığa vurulan zərərin yetirildiyi yer və vaxt;

- b) zərərçəkmiş şəxsə kim tərəfindən zərər yetirilib;
- v) sağlamlığa vurulan zərərin yetirilməsinin hallarının araşdırılması;
  - zərərçəkmiş şəxsin dindirilməsi zamanı bu halların öyrənilməsi lazımdır;
- cinayət törətmiş şəxs hansı tərəfdən gəlmiş və hansı istiqamətdə gizlənmişdir;
  - cinayət törədilən yerin işıqlı olub-olmaması;
  - hava şəraiti (əgər hadisə otaq şəraitində törədilməyibsə);
  - nə ilə əlaqədar sağlamlığa zərər yetirilmişdir (dava və mübahisə, hadisə törədilərkən, necə və hansı əsasla müşayiət olunmuşdur);
  - sağlamlığa zərərin vurulması hansı anda olmuşdur;
  - əgər zərərçəkmiş şəxsə zərər bir deyil, bir neçə şəxs tərəfindən yetirilmişsə, onda sağlamlığa zərəri kim yetirmiş və hansı alətlə;

Əgər cinayəti bilavasitə gören şəxs şübhəli şəxsin, zərərçəkmiş şəxsin qohumu və ya tanışdırsa, onda onlar arasında olan əlaqədar aydınlaşdırılmalıdır.

Sağlamlığa zərər hansı alətlə vurulub: ilk növbədə, istintaq prosesində zərər yetirilən predmet (alət) müəyyən olunmalı, həm də axtarılıb götürülməlidir. Zərər çəkmiş şəxsin dindirilməsi zamanı cinayətkardan aşkar edilib götürülmüş cinayətin alətinin xarici görünüşü, təyinatı, ölçüsü haqqında soruşulur və zərərçəkmişdən bu alətin xarici görünüşünü özündə əks etdirən rəsmi çəkilməsi təklif edilir. Bu sxem (rəsm) dindirmə protokoluna da qeydlər aparılmaqla ona əlavə edilir. Konkret hallardan irəli gələrək, zərərçəkmişin qarşısında digər suallar da qoyula bilər.

ŞAHİDLƏRİN DİNDİRİLMƏSİ

Sağlamlığa zərərin vurulması ilə əlaqədar işlər üzrə şahid-cinayəti gören şəxslərin müəyyən olunması və dindirilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Onlar cinayət hadisəsinin obyektiv işıqlandırılmasına və cinayəti törədən şəxsin hərəkətlərinin cinayətin bütün hallarının araşdırılmasına və düzgün qiymətləndirilməsinə qanunauyğun qaydada müsbət təsir göstərirlər.

Şahid cinayəti bilavasitə gören şəxs qismində eyni binada yaşayan qonşular, liftdə işləyənlər, qarovulçular, vətəndaşlar, bir sözlə, hadisə yerinə

yaxın yaşayan və işləyənlər, o cümlədən zərərçəkmiş və şübhəli şəxsin tanışları, həm də təsadüfən hadisə yerində olmuş şəxslər ola bilər.

Şahidlərin ortaya çıxarılması üçün radio, televiziya, informasiya vasitələri və əməliyyat-axtarış tədbirləri nəticəsində də mümkündür. İlk növbədə, şahidlər dindirilərkən, zərər çəkmiş və ya şübhəli şəxslə münasibətləri (qonşuluq, dostluq, tanışlıq) əlaqələri aydınlaşdırılır. Bunun şahid ifadəsinin qiymətləndirilməsinə təsiri vardır.

Dindirilmə aparılarkən, sağlamlığa zərərin yetirilməsinin halları barədə xüsusilə zərər çəkmiş şəxsin dindirilməsində olduğu kimi, aşağıdakı suallar aydınlaşdırılır:

- sağlamlığa zərərin yetirildiyi vaxt və yer;
- zərər yetirmə nə ilə xarakterizə olunur;
- zərər çəkmiş şəxsin özünü necə aparması;
- hansı alətlə bədəne xəsarət yetirilib;
- cinayətin aləti barədə (cinayətin aləti hadisə yerində atılmış və ya şübhəli şəxs özü ilə aparmışdır);
- cinayəti törədən hərəkətləri nəticəsində hadisə yerinin vəziyyətində hansı dəyişikliklər olmuşdur;
- kim törədilən cinayət hadisəsini müşahidə etmişdir.

Əgər cinayət törətmiş şəxs hadisə yerindən qaçıb gizlənmişsə, dindirmə zamanı onun zahirə əlamətləri və geyimi barədə məlumatlar da əldə olunmalıdır.

Şahidin ifadəsinin obyektiv qiymətləndirilməsi üçün aydınlaşdırılmalıdır ki, cinayət törədilən anda necə vəziyyətdə olmuş və hadisənin gedişatı vaxt onun rolu və ya onun məlumatlarını kim təsdiq edə bilər. Şahid ifadəsi törədilən cinayətin bütün hallarını göstərməklə, tam və dəqiq yazılmalıdır. Şahid qismində həkimin və tibb bacısının, ilk tibbi yardım göstərmiş şəxslərin ardıcıl olaraq dindirilməsi də məqsəduyğundur. Həkimə şəxsə yetirilən zərərlər barədə dindirdikdə ehtimal olur ki, ondan əvvəl alınmış ifadələrlə ziddiyyət təşkil edir. Belə hallarda yaralı şəxs ağır vəziyyətdə olarsa, özü ifadə verə bilmirsə, tibb

işçilərinin dindirilməsi xüsusilə vacibdir. Zərərlərin xarakteri və bir neçə hallar və onların səbəbləri haqqında lazımi məlumatlarla, xəstəliyin xarakteri və şəxsin ambulator kartası vasitəsilə tanış olmaq olar.

Həmişə bu tibbi sənədlərin surəti çıxarılır ki, zərər çəkmiş şəxsin məhkəmə- tibbi ekspertizası üçün istifadə edilsin.

HADİSƏ YERİNƏ BAXIŞ (CRM.m. 236)

Sağlamlığa zərər vurma, hadisə yerinə baxışın taktikası, ölüm işləri üzrə baxışın taktikası ilə çox oxşardır. Hadisə yerinin şəraitini öyrənməklə, bilavasitə hadisənin xarakterini müəyyən etmək, maddi sübutları və izləri, cinayət törədən şəxs tərəfindən saxlanmış predmetləri, xüsusilə divanın izlərini, silah və tətbiq olunma izlərini aşkar edib götürmək. Əgər zərər çəkmiş şəxsin vəziyyəti imkan verirsə, baxış zamanı iştirak etmək üçün dəvət oluna bilər.

Baxış vaxtı aydınlaşdırılır: fərziyyələrin irəli sürülməsi üçün məlumatların alınması (istintaqı və toplanması); əməliyyat - axtarış tədbirlərinin təşkili; cinayətin törədilməsinə kömək etmiş səbəblər və şəraitini müəyyən etmək.

Sağlamlığa zərərin yetirilməsi barədə məlumat alındıqda, hadisə yerinə gedilir. Baxış zamanı imkan dairəsində hadisə yerinin vəziyyəti araşdırılaraq, protokolda dəqiqliklə qeyd olunur. Baxışın pis təşkil olunması izlərin və cinayətin alətinin aşkar edilməsinə və digər predmetlərin aşkar edilməsi və s. ümumi şəkildə təsvir olunmaya da yol verilsə, belə halda hadisə yerinin təkrar və ya əlavə baxışın aparılması zərurəti yaranır.

Bədən xəsarətlərinin yetirilməsi işi ilə əlaqədar hadisə yerinə baxışın taktikası digər cinayətlərin baxışının taktikası ilə oxşardır. Əgər hadisə yerinə baxış cinayət işi başlandıqdan sonra aparılırsa, onda zərər çəkmiş şəxs hadisə yeri və onun şəraiti, cinayətin aləti, hadisə yerində qalan predmetlərin xarakteri barədə dindirilməlidir. Buradan irəli gələrək, baxışı aparan şəxs təxmini məlumatlar toplaya bilər. Bu məlumatları imkan daxilində hadisəni bilavasitə görənlərdən də almaq olar.

Hadisə yerinin baxışında zərərçəkmişin iştirakı labüddür. Baxış zamanı həm də şahidlər, şübhəli şəxs və ya təqsirləndirilən şəxs də iştirak edə bilər. Zərər çəkmiş şəxs və ya digəri baxışı aparan şəxsə hadisənin vəziyyətini, hadisəni törədən şəxslərdən hər birinin yerləşdiyi yeri göstərməklə cinayətin izlərinin, predmetlərin (hansı ki, cinayət işi ilə əlaqədar) aşkar edilməsi yüngülləşdirir.

Cinayət törədən şəxsin istifadə etdiyi alət barədə məlumatı zərər çəkmişdən almaq olar, əgər bu mümkün deyilsə, onda bədən xəsarətinin xarakterinə istinad etmək lazımdır. Cinayətin aləti müxtəlif bıçaqlar (fin, süngi-bıçaq və məişətdə istifadə üçün nəzərdə tutulan əşyalar), həm də xəncər, beybut və ya təsərrüfat təyinatlı predmetlər (ütü, çəkil, balta və s.) ola bilər. Qan izləri zərər çəkənin geyimində və onun hissələrində, evində olan mebelə və s. Bundan başqa hadisə yerində digər izləri və predmetləri aşkar etmək olar; sənədlər, siqaret kötükləri, tüklər; predmetlər: daraq, pudraqabı, bəzək əşyaları-sırğa, üzük, boyunbağı və s. Bütün bu predmetlər tədqiq olunmalıdır, ona görə ki, bunları cinayət törədən şəxs istifadə edə bilər .

Baxış zamanı diqqət yetirmək lazımdır ki, hansı izlər cinayətkarın paltarında və ya bədənində qala bilər. Həm də bədənin hansı hissəsinə zərər yetirilib, zərərin xarakteri və dərəcəsi, onun yerləşmə xüsusiyyətləri də xüsusilə öyrənilir.

Odlu silah tətbiq olunmaqla törədilən cinayətlərdə hadisə yerinə baxış zamanı bu silahın izləri ola bilər ki, atəşin əsas və əlavə faktorları (alov, his, pas, yağ hissəcikləri; digər maddələr və s.) həm də güllə, giliz, qırma, karteç, keçə olsun.

Hadisə yerinə baxışın nəticəsindən asılı olaraq və ya məlumatlar alınması zamanı sərhədləri genişləndirilməlidir. Əgər, cinayətin aləti hadisə törədilən yerdən aşkar edilmirsə, onda digər otaqlara, yardımçı binalara, çardağa, zibil xəndəklərinə və s. baxış keçirmək vacib amillərdəndir. Bunlara o halda yol verilir ki, məlumatlar daxil olur, yəni bu cinayətlə əlaqədar predmetlər başqa yerdə yerləşir.

Sağlamlığa zərərlərin yetirilməsi nəticəsində şəxs ölərsə, bu halda baxış meyitə tapıldığı yerdə baxışın qaydalarına müvafiq olaraq aparılır.

Hadisə yerinə baxışın nəticələri baxış protokolu, planlar, sxemlər, fotosəkillər, videoçəkiliş izlərin hazırlanmış surətləri CPM-nin 236-cı maddəsində göstərilən qaydalara riayət etməklə həyata keçirilir. Hadisə yerinə baxışın nəticələri ardıcılıqla, prosessual və taktiki üsullara müvafiq olaraq qeyd olunur.

MƏHKƏMƏ - TİBBİ EKSPERTİZASININ TƏYİN OLUNMASI .

Sağlamlığa vurulan zərərin xarakteri və ağırlığını müəyyən etmək üçün təyin olunur. Müstəntiq zərər çəkmiş şəxsi ekspertizaya göndərdikdə, xəstəliyin tarixi və yaxud surətini və digər lazım olan xəsarətin yetirilməsi halları haqqında məlumatlarla eksperti tanış etməlidir.

Ümumiyyətlə, ekspertiza üçün lazım olan məlumatlar şəxsin tibbi müayinəsinin aparılması üçün müxtəlif mütəxəssislər cəlb edilə bilər, həm də müstəntiq ekspertin müraciət etməsinə görə həkimin dindirilməsini, onun iştirakı ilə həyata keçirməyə borcludur. Ekspertiza zamanı sağlamlığa vurulan zərərin ağırlıq dərəcəsi;

- sağlamlığa zərər vuran alətin xarakteri;
- zərərlərin vurulma vaxtı;
- zərər çəkmişin əmək qabiliyyətinin itirilməsi dərəcəsi və s. suallar araşdırılır.

SONRAKI İSTİNTAQ HƏRƏKƏTLƏRİ.

Sonrakı istintaq hərəkətlərindən biri axtarışdır. Şübhəli şəxsin iş və yaşayış yerinin axtarış zamanı sağlamlığa zərərin yetirilməsi cinayətin alətinin (məsələn, xəsarət yetirmənin alətlərinin hissələri, o cümlədən, tapançanın kaburası və ya patronu, bıçaq qabı, zəncirsiz velosiped və s.) axtarmaq lazımdır. Bundan başqa zərər yetirmək üçün xüsusi düzəldilmiş predmetlər və ya hazırlanmış predmetlərin materialı aşkar edilə bilər.

Zərərçəkmiş şəxsin dindirilməsi, həm də onun şəxsi müayinəsi zamanı və ya məhkəmə-tibbi ekspert rəyində cinayətin aləti barədə göstərilən əlamətlərə

görə axtarış vaxtı aşkar oluna bilər. Belə alətlərə sadə predmetləri aid etmək olar: butılka, ağır metal birləşmələrdən ibarət olan kəmə, dəmir armatur, üt, stul və s. Yuxarıda sadalanan predmetlər aşkar edildikdə, onların üzərində qalmış, qan, tük, dəri hissəciyi, parça liflərini də diqqətlə baxış keçirdikdə görmək mümkündür və bu predmetlərlə zərər yetirilən vaxtı bu kimi izlər qala bilər. Əgər zərər yetirmə qrup şəklində dava-dalaş zəmnində törədilsə, həm də bütün iştirakçılar məlum deyilsə, onda axtarışda şübhəli şəxslə zərərçəkmiş şəxs arasındakı davanın motivini və s. bununla əlaqədar olan sənədləri, fotoşəkilləri də aşkar etmək lazımdır.

ŞÜBHƏLİ ŞƏXSİN DİNDİRİLMƏSİ.

Şübhəli şəxs tutulan kimi dindirilməlidir ona görə ki, müəyyən müddət keçdikdən sonra özünü müdafiə etmək üçün ona kömək edən izahatlar, ifadələr fikirləşə bilər. Şübhəli şəxsi dindirmədə ümumi taktiki tələblərə riayət etmək məqsədəuyğundur. Çünki bədən xəsarətlərinin yetirilməsi ilə əlaqədar olaraq dindirmədə ümumi taktikadan başqa digər xüsusiyyətlər yoxdur. Dindirmə zamanı dindirilən şəxsin verdiyi ifadələr yalan və düzgün olmasından asılı olmayaraq, tamamilə olduğu kimi yazılmalıdır. Şübhəli şəxsin verdiyi ifadədə cinayətin törədilməsini, şəxsin günahını boynuna almasını göstərən ümumi frazalarla nəticələnmək düzgün olmaz. İfadə cinayətin törədilməsi hallarını, detallarını, özündə əks etdirməklə, tam əhatə olunmalıdır. Bu zaman əl faktlara əsaslanmaq lazımdır ki, digər sübutların köməyi ilə onları yoxlamaq mümkün olsun. Şübhəli şəxsin verdiyi ifadələrin həqiqət olub-olmaması və düzgünlüyünü digər istintaq hərəkətlərinin keçirilməsi ilə yoxlanılmalıdır.

Şübhəli şəxsin dindirilməsi konfliktsiz şəraitdə sərbəst formada danışığlara qulaq asmaqla nəticələnirsə, onda sualların qoyulmasını detallarla konkretləşdirməklə, alınmış ifadələrin sübut olmasını isə hələ araşdırmadan məlum ola bilməz. Ancaq konfliktli şərait isə yalan ifadələr verildikdə ortaya çıxır. Bu zaman müstəntiq emosional fəaliyyət üsulundan istifadə edərək, sübutların əldə olunması və əsaslandırılması üçün lazım olan digər üsulların da

tətbiq olunması qərarına gəlməlidir. Belə sınaqdan çıxarılmış sübutları gözlənilmədən təqdim etmək vacibdir.

Dindirmə başlanan zaman ilk növbədə şübhəli şəxsin və s. nə ilə əlaqədar şübhələndiyini irəli sürülməsi və sonra isə istintaq aparılan hadisə sərbəst danışmaq üçün real şərait yaradılmalıdır. Şübhəli şəxsin cinayət törətməsini boynuna alıb – almamasından asılı olmayaraq, onun cinayət törədilən vaxt (günü, saati) olduğu yer, nə ilə məşğul olması, hadisə törədilən anda və ya ondan sonra harada olması aydınlaşdırılmalıdır. Əgər o, alibi gətirərsə, yeni məlum yer və vaxt üst-üstə düşürsə, belə halda şübhəli şəxsin alibi yoxlanılır.

Əgər şübhəli şəxs sağlamlığa zərərin vurulmasını etiraz etmirsə, onda cinayətin törədilməsinin ən kiçik halları belə dindirmə protokolunda ətraflı qeyd olunmalıdır.

Şübhəli şəxs dindirmədə təqdim edilmiş digər sübutlarla əlaqədar və ya işə aid olan müxtəlif sübutlar haqqında da ifadə verməlidir. Məsələn, müayinə və ya şübhəli şəxsin paltarlarına baxış zamanı istər şübhəli şəxsin bədənində, yaxud paltarlarında qan ləkələri aşkar edilmişdir. O, bu suala olduğu kimi cavab verirsə, onda məsləhət görülür ki, öz imzası ilə yazılanları təsdiq etsin. Ola bilər ki, şübhəli şəxs deyir ki, bədəne xəsarət yetirmə zamanı o çox güclü dərəcədə sərxoş olduğuna görə hadisəni yada sala bilmir. Bu o vaxt ona bildirilməlidir ki, bu cür vəziyyət yüngülləşdirici hal hesab olunur. Bundan sonra o, verdiyi ifadənin istiqamətini öz məqsədindən asılı olaraq dəyişir və olduğu kimi danışır.

İstintaqın gedişində bədəne xəsarət yetirmə zəruri müdafiə və ya güclü ruhi həyəcan vəziyyətində törədilməsi də ortaya çıxma bilər. Belə şəraitdə dindirmədə diqqətlə bu hallar hər birinin əlamətlərinə və ya digər yoxlamalar (ekspertiza təyini, başqa sübutlar vasitəsilə) aparılmaqla araşdırılmalıdır.

Sonrakı istintaq hərəkətlərindən tanınma üçün təqdim etmə, üzleşdirmə, istintaq eksperimenti, ekspertizaların təyini və s. adamöldürmə işləri ilə taktiki cəhətdən analocidir. Sağlamlığa zərərin yetirilməsinə kömək edən səbəb və şəraitin yaranması halları adam öldürmə ilə analoci uyğunluq təşkil edir. Bu işə müstəntiqdən metodika baxımından bu halların müəyyən edilməsi və aradan

qaldırılması üçün tədbirlər görməsi qanunvericilik (CPM) tərəfindən tələb olunur.

Adam öldürmə cinayətlərinin törədilməsinə kömək etmiş səbəblərin araşdırılması. Profilaktik tədbirlərin istintaq zamanı həyata keçirilməsi.

Adam öldürmə cinayətlərinin törədilməsinə kömək etmiş hallardan odlu silah və soyuq silahların saxlanması, alınması, verilməsi, qeydiyyatının aparılması qaydalarının pozulmasını; əldə düzəldilən odlu silahlar, həm də sağlamlığa zərərin yetirilməsi üçün xüsusi düzəldilmiş predmetlərin hazırlanması (material, alətlər, dəzgahdan istifadə etməklə); psixi - əsəb xəstəliklərinə düçar olmuş şəxslər üzərində nəzarətin zəif olması və onların vaxtında xəstəxanalara göndərilməməsi, hansı ki, onlar ətrafda olanlar üçün təhlükəlidir və s. sadalamaq olar.

DİN-in kollegiya qərarında qeyd olunur ki bağlı qalmış bu növ cinayətlərin təhlili göstərilir ki, açılmammanın əsas səbəbləri ilkin əməliyyat-axtarış tədbirlərinin və istintaq hərəkətlərinin prosesual qanunvericiliyin və DİN-in normativ aktlarının tələblərinə uyğun qurulmaması, hadisə yeyinə, meyitin aşkar edildiyi ərazidə tapılan əşyalara ətraflı baxışın keçirilməməsi, protokolların səthi tərtib olunması, maddi sübut əhəmiyyəti kəsb edən izlərin müvafiq qaydada götürülüb qablaşdırılmaması, irəli sürülmüş fərziyyələrin tam və, hərtərəfli işlənilməməsi, zəruri ekspertizaların vaxtında tətbiq edilməməsi, xidmətlərarası qarşılıqlı əlaqənin zəif təşkili, müasir elmi-texniki vasitələrin imkanlarından lazımi səviyyədə istifadə edilməməsi və s. amillərdir.

Digər səbəblərdən biri də DİO, prokurorluq və məhkəmə orqanlarının adam öldürməklə hədələməyə, bu cinayətlərin törədilməsinə hazırlıq faktlar barədə siqnallara düzgün və vaxtında yanaşılmamasıdır:

- polis əməkdaşlarının öz xidməti işində təşkilatçılığın zəif olması;
- xuliqanlıq, dava-dalaş və s. xəbərdarlığı zamanı işdə olan çatışmazlıqlar, adam öldürmə cinayətlərinin törədilməsi ilə nəticələnir;
- spirtli içkilərin həddindən artıq qəbul edilməsi;

- ailədə və qonşularda, o cümlədən xidmətçilərə qarşı qeyri - normal əlaqələrin olması;
- bilavasitə cinayəti gözü ilə görmüş şəxsin vətəndaşlıq borcunu yerinə yetirməməsi.

Adam öldürmə cinayətlərinin törədilməsinə kömək etmiş səbəb və şəraitin aydınlaşdırılması hadisə yerinə baxışdan və istintaqın bütün prosesində davam etdirilir. Cinayət törətmiş şəxsin törətdiyi əməlləri gizli saxlaması, ört-basdır etmək niyyətini aradan qaldırmaq üçün kompleks hərəkətlərin həyata keçirilməsi ilə onun şəxsiyyətini öyrənmək lazımdır. Cinayətkar fəaliyyətin realizəsi, şəraitlə bağlı lazımi məlumatları hadisə yerinə baxışın və ayrı-ayrı maddi sübutlardan bilavasitə cinayəti görən şəxsin, həm də təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsindən əldə etmək mümkündür.

Adam öldürmə cinayətləri üzrə təqsirləndirilən şəxsin ifadəsi alınan vaxtı şərait və səbəbin əsasını ziddiyyət yaratmadan diqqətlə yoxlamaq lazımdır.

İstintaq zamanı ayrı-ayrı müəssisələrin işində olan çatışmamazlıqlar nəticəsində ölüm hadisəsi baş vermişsə, belə hallarda vəzifəli şəxs də dindirilməlidir ki, səbəbi və şəraiti aydınlaşdırmaq mümkün olsun. Ehtiyatsızlıqdan törədilən adam öldürmə cinayətinə kömək edən halların aydınlaşdırılması məqsədilə istintaq eksperimentinin keçirilməsi vacibdir. Məsələn, ehtiyatsızlıqdan baş verən adam öldürmə cinayətinin istintaqı zamanı ov etmədə və ya atıcılıq yarışlarında ov yeri və atəş açmaq üçün nəzərdə tutulan məsafə və yanaşma, o cümlədən tədbir iştirakçıları və kənar şəxslərin təhlükəsizliyinin təmin olunması dəqiqliklə aydınlaşdırılmalıdır. Belə hadisələrdə əsasən, istintaq eksperimenti keçirilir.

Müstəntiq istintaq zamanı cinayətin törədilməsi səbəb və şəraitini müəyyən etdikdə, onların aradan qaldırılması üçün tədbirlər görülməsi haqqında müvafiq dövlət orqanlarına, ictimai təşkilata və vəzifəli şəxsə təqdimat göndərir. O, bu səbəb və şəraiti aydınlaşdırdıqdan sonra, aradan qaldırmaq məqsədilə idarə, müəssisə və ictimai təşkilatlarda müstəntiq sıxışlar təşkil edir. Əmək kollektivləri

və ictimai yığınaqlarda yuxarıda göstərilən hallar barədə müstəntiq öz rəyini bildirərək, ayrı-ayrı şəxslərlə fərdi olaraq, tərbiyəvi xarakterli söhbətlər aparır.

CPM-nin 221-ci maddəsinin tələblərinə uyğun olaraq müstəntiqin göndərdiyi təqdimata əsasən, ən gec bir ay müddətində lazımi tədbirlər görülməli və təqdimat göndərmiş şəxsə bunun nəticələri haqqında məlumat verilməlidir.

Profilaktik işin ən vacib forması müəyyən olunmuş ərazidə törədilən adam öldürmə ilə əlaqədar cinayət işinin analizinin nəticələri barədə yerli dövlət orqanlarına və ictimai təşkilatların məlumatlandırılmasıdır. Adam öldürmə cinayətlərinin istintaqı zamanı və ya digər cinayətlərin istintaqında müstəntiqə ictimayyətin böyük köməkliyi ola bilər. Bu istiqamətdə olan köməkliyi aşağıdakı formalarda qeyd etmək olar:

- adam öldürmənin törədilməsi və ya hazırlanması haqqında məlumat verilməsi;
- qatilin tutulmasına köməklik göstərmək;
- cinayət törətmiş şəxs məlum deyilsə, onun şəxsiyyətinin müəyyən edilməsinə kömək etmək;
- ayrı-ayrı istintaq hərəkətlərinin aparılmasında iştirak etmək;
- təqsirləndirilən şəxsin adam öldürmədə şəxsiyyətinin öyrənilməsinə kömək etmək;

Xalq drucinaçıları və ictimayyətin digər nümayəndələri isə hadisə yerinə baxış zamanı hadisə yerinin mühafizəsi, böyük əraziyə dağıdılmış meyitin hissələrinin, predmetlərin, cinayətin alətini, öldürülənin şəxsiyyətini müəyyən etmək və dəgər məqsədlərlə kömək edirlər.

Çox vaxtı cinayət törədildikdən sonra, bu halları bilavasitə görə şəxslər adam öldürmə və ya digər hadisə olduğunu bilmirlər. Ona görə də əhəlinin geniş kütləsinə müraciət etmək üçün yerli radio və televiziya vasitələrindən istifadə olunur. Müstəntiq belə müraciət zamanı istintaqın tələb etdiyi səviyyədə qatilin şəxsiyyəti və s. barədə əhəli kütləsinə müəyyən olunmuş dərəcədə

məlumat verərək, ictimayyətə köməyə çağırır. Bu zaman bəzi məlumatlar istintaqın sirlərini təşkil etməli və ya sensasiya xarakterli olmamalıdır.

NƏTİCƏ

Şəxsiyyətin həyat və sağlamlığı əleyhinə törədilən cinayətlərin istintaqının təşkili və cinayətin açılması təmin etmək üçün ayrı-ayrılıqda hər bir törədilən cinayətlərin törədilməsi üsulları, vaxtı, yeri, cinayəti törədən şəxsin şəxsiyyəti və s. digər elementlərin araşdırılması və hadisə yerinə baxış zamanı toplanmış maddi izlər, sübutlar, adam öldürmə ilə əlaqədar meyitə tapıldığı yerdə baxışın keçirilməsi və s. məsələlər araşdırılmışdır.

Adam öldürmə cinayətlərinə xüsusilə diqqət yetirsək, görərik ki, dövrümüzün bu günündə mütəşəkkil dəstələr tərəfindən «sifarişli» ölüm kimi cinayət aktlarında daha çox rast gəlinir. Məhz, bu cinayətlərin törədilməsi ustalığından irəli gələrək, biz nəzəri, həm də praktiki biliklərə dərinlən yiyələnməklə və mövzuda ətraflı göstərilmiş detallara istinad etməklə, bütün göstərilən elementlərin təcrübi tətbiqinə əsaslanmaqla, belə mürəkkəb cinayətlərin açılması cinayət törədən şəxsin ədalətli surətdə məsuliyyətə alınmasına nail ola bilərik.

Başqa cinayətlərə nisbətən daha sıx birləşmiş belə cinayətkarlar və qrupların aşkar edilməsi üçün müasir elmi texnikanın, o cümlədən, kriminalistik texniki vasitə və metodların tətbiq edilməsi xüsusilə vacibdir. Törədilmiş cinayətin hərtərəfli öyrənilməsi, sübutların yoxlanılması və cinayətkarın «isti izlərlə» təqib olunması məqsədinə çatmaq üçün hadisə yerinə baxışa dəqiqliklə əməl etməli, bütün izlərin aşkar edilməsi, götürülməsi və qeyd olunmasını, o cümlədən, mikroobyektlərin aşkar edilib götürülməsinə diqqət yetirmək lazımdır. Əgər, hadisə yerinə hərtərəfli, dəqiqliklə baxış keçirilməzsə, onda törədilmiş cinayətlərin istintaqının təşkilinə, fərziyyələrin qurulmasına, əməliyyət-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinə, cinayətin açılmasına nail ola bilmərik.

Praktikada mütəşəkkil dəstələr tərəfindən törədilən cinayətlərdə əsasən, icraçılar məsuliyyətə alınır, ancaq qrupun digər üzvləri məsuliyyətdən gizlənilir. Məhz, belə halların aradan qaldırılması üçün dəstənin tamamilə ifşa edilməsi problemini kriminalistik metodların düzgün tətbiq olunması yolu ilə mümkündür.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, respublikamızda şəxsiyyətin həyat və səhətinə qarşı edilən cinayətlərin istintaqının təşkili, cinayətin açılması və qarşısının alınması üçün bizə lazım olan nəzəri biliklərin KURSANTLARIN gələcək fəaliyyətində böyük əhəmiyyəti olduğuna əminik.